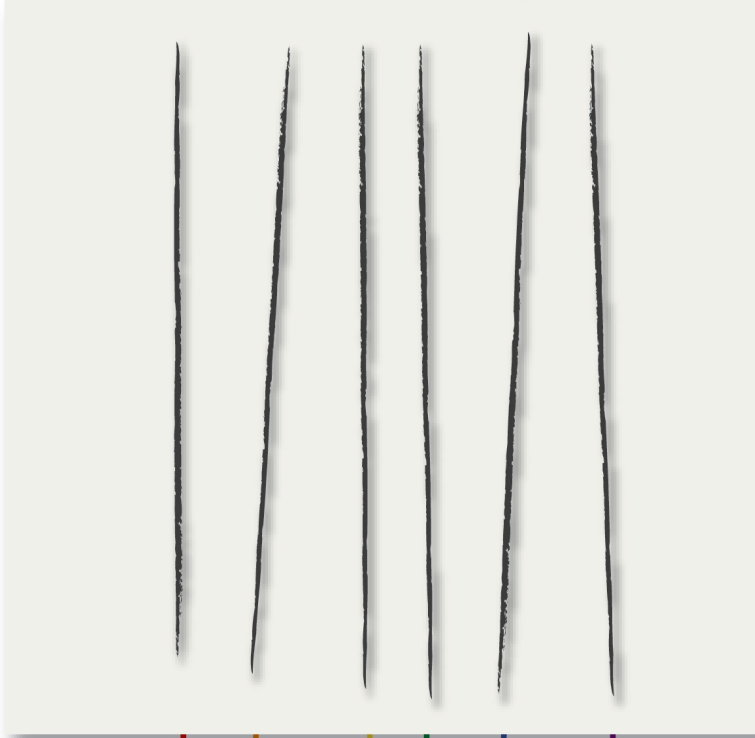

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΝΑΝΣΥ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΕΛΕΝΑ-ΟΛΓΑ ΧΡΗΣΤΙΔΗ

Συμπερίληψη & Ανθεκτικότητα

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ
ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΣΤΗΡΙΞΗΣ
σε θέματα
σεξουαλικού προσανατολισμού,
ταυτότητας, έκφρασης
και χαρακτηριστικών φύλου

GUTENBERG

ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ HIV ΓΚΕΪ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΣ ΜΕΤΑΔΙΔΟΜΕΝΑ ΝΟΣΗΜΑΤΑ

Αντώνης Πούλιος

«Ο HIV παραμένει μία “κοινωνική” ασθένεια που στιγματίζει ανθρώπους και ομάδες (ΛΟΑΤΚΙ+, εργαζόμενους στο σεξ, χρήστες κ.ά.). Για το κοινωνικό φαντασιακό, ο HIV δεν αποτελεί μία ακόμα σεξουαλικά μεταδιδόμενη λοίμωξη, αλλά την τιμωρία ενοχοποιημένων, “περιθωριακών” απολαύσεων και συμπεριφορών, όπως το μη-ετεροκανονικό σεξ ή η χρήση ουσιών. Οι αναπαραστάσεις αυτές εγκλωβίζουν και οδηγούν σε απομόνωση, εσωστρέφεια και επιβλαβείς συμπεριφορές, καθώς το στίγμα εσωτερικεύεται, επιβαρύνοντας μια ζωή που μπορεί να είναι ήδη δυσκολεμένη από διακρίσεις. Η υγεία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τον κοινωνικό δεσμό εντός του οποίου εγγραφόμαστε. Η ιστορία του HIV/AIDS διδάσκει ότι η ιατρική πρόοδος είναι αναγκαία αλλά όχι επαρκής συνθήκη προστασίας της ζωής και εγγύησης της ευημερίας της. Η αναθεώρηση αυτών που θεωρούμε κανονικά, η δυνατότητα και διαθεσιμότητα να εξοικειωθούμε με ό,τι θεωρούμε διαφορετικό είναι, σε τεράστιο βαθμό, από τις σημαντικότερες κινήσεις πρόληψης για κάθε κοινωνία. Δεν υπάρχει επιστήμη αποκομμένη από το κοινωνικό γίγνεσθαι εντός του οποίου αυτή αναπτύσσεται. Όπως δείχνει η ιστορία του HIV, οι προκαταλήψεις, τα στερεότυπα καθώς και η ομοφοβία που αφορούσε τη “μη-κανονικότητα” των γκέι και την “ανήθικη” υποτιθέμενη σεξουαλική τους ασυδοσία ήταν ένα γόνιμο έδαφος στο οποίο ρίζωσε ο HIV. Δεν συνδέθηκε με πρακτικές υψηλότερου ή χαμηλότερου κινδύνου, αλλά με μια ταυτότητα, με την ύπαρξη ορισμένων ανθρώπων, με ό,τι μπορεί να θεωρηθεί περιθωριακή, βάσει των ετεροκανονικών στερεοτύπων, απόλαυση. Στα αντανακλαστικά έναντι των “περιθωριακών” αυτών απολαύσεων (χρήση ουσιών, ομόφυλο σεξ, εργασία στο σεξ κ.ά.) ελλοχεύει

η πεποίθηση ότι η πάθηση έρχεται αφενός ως δίκαιη τιμωρία, αφετέρου ότι τις ομάδες αυτές τις φοβόμαστε δικαίως, καθώς συνιστούν “υγειονομικές βόμβες” ή “τοξικοεξαρτημένους, επίδοξους ληστές”. Κατά συνέπεια, η πρόληψη είχε έναν υπόρρητο στιγματισμό. Ταυτόχρονα, η ορθή προβολή του θέματος απουσίαζε για πολλά χρόνια. Στην καλύτερη περίπτωση, είχε τη μορφή τραγικών ιστοριών σε σχέση με την κόλαση που ζούσαν οι ομοφυλόφιλοι. Με άλλα λόγια, στην καλύτερη περίπτωση μπορούμε να τους λυπόμαστε.

Το στίγμα αυτό δεν είναι κάτι που η γκέι κοινότητα είχε να το αντιμετωπίσει μόνο ως εξωτερική απειλή, αλλά και ως εσωτερική. Πέραν των διακρίσεων που είχαν να αντιμετωπίσουν οι γκέι σε κοινωνική βάση, το εσωτερικευμένο στίγμα ήρθε να συνδεθεί με την ενοχή που αναπτυσσόταν καθώς μεγάλωναν σε έναν κόσμο που τους έκανε είτε να θεωρούν τον εαυτό τους προβληματικό είτε να νιώθουν ότι πρέπει να εναρμονιστούν με πρότυπα συγχροτημένα από στρέιτ για στρέιτ. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 και μετά, ύστερα από το σοκ ότι συμβαίνει κάτι άγνωστο και πεθαίνουν άνθρωποι της κοινότητας, οι γκέι μεγάλωσαν γνωρίζοντας ότι караδοκεί ο κίνδυνος του HIV και αφορά ειδικά αυτούς. Πόσοι δεν μεγάλωσαμε με τη φράση “πλύνε τα χέρια σου, μπορεί εκεί που έπιασες να έπιασε κάποιος με AIDS”; Ο HIV για τους γκέι ήταν η άλλη όχθη που νομιμοποιούσε το κοινωνικό περιθώριο. Από την επιφύλαξη και τον φόβο της σχέσης που έχουν οι οροαρνητικοί στην απομόνωση και το στίγμα αυτών που ζουν με τον HIV: οι άνθρωποι αυτοί έρχονται να καθοριστούν από τη διάγνωση και “είναι βρόμικοι”, σύμφωνα με τις προκαταλήψεις ακόμα και της ίδιας τους της κοινότητας. Προτιμούν να σχετίζονται με άλλους ανθρώπους που ζουν με τον HIV, καθώς δεν θέλουν να βιώσουν εκ νέου το τραύμα ή έστω το φορτίο της απόρριψης. Ο HIV θα συνδεθεί με την εσωτερικευμένη ομοφοβία της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας, νομιμοποιώντας κατά κάποιον τρόπο την κακοποίηση και την ενοχή. Η θεραπεία του ιού σήμερα πρέπει να περάσει απαραίτητα από την ανατροπή του κοινωνικού δεσμού, που συγκροτείται μέσα από την αντιπαραβολή με ομάδες προβληματικών και μη-κανονικών ατόμων και ομάδων. Το παράδειγμα της ναζιστικής Γερμανίας μάλλον δεν μας έχει διδάξει ακόμα τι κινδύνους ελλοχεύει. Οι απαντήσεις έρχονται μέσα από την αλληλεγγύη και την τόλμη να μαθαίνουμε από ό,τι μας είναι άγνωστο» (Παπαδοπετράκης & Πούλιος, 2019).

Πρόλογος

Στο παρόν κεφάλαιο γίνεται μια προσπάθεια να προσεγγιστεί από ψυχαναλυτική σκοπιά ο HIV και οι ακόμα υπαρκτές συναρμογές του με την γκέι σεξουαλικότητα.¹ Μολονότι φαίνεται ίσως στιγματιστικό να συνδεθεί ο HIV με συγκεκριμένα πεδία έκφρασης της υποκειμενικότητας και δη της σεξουαλικότητας, στόχος είναι να καταδειχθεί με ποιον τρόπο ο εν λόγω ιός έχει εσωτερικευθεί ψυχοκοινωνικά και πώς σηματοδοτεί τη ζωή των ανθρώπων είτε ζουν με αυτόν είτε όχι. Θα γίνει μια προσπάθεια να αναδειχθεί η υποκειμενική εμπειρία και η ιστορία εντός της οποίας εγγράφεται ο HIV ως σημαίνον αλλά και ως εισβολή ενός συνόλου φαντασιώσεων και ερμηνειών στη μη ετεροκανονική και ως εκ τούτου κουρί σεξουαλικότητα, όπως αυτή εκφράζεται ή αντιστέκεται σήμερα.

Συνεπώς, θα δοθεί αναπόφευκτα αρκετή έκταση στη συγκρότηση της σεξουαλικότητας και της διαμόρφωσής της σε σχέση με κανονιστικές επιταγές προερχόμενες από τον Άλλο, όπως αυτός εκπροσωπείται από τους γονείς, τους επαγγελματίες (ψυχικής) υγείας και την κοινωνία εν γένει. Η χρήση ποικίλων και ίσως φαινομενικά ετερόκλητων αναφορών είναι αποτέλεσμα της έρευνας στην οποία με οδήγησε η συνεργασία μου με γκέι άνδρες που ζουν με HIV. Σκοπός είναι η διατύπωση ερωτημάτων μάλλον παρά απαντήσεων, καθώς αυτό που μπορεί να απελευθερώσει το υποκείμενο από δεσμεύσεις οι οποίες επιφέρουν βιώματα και τραύματα είναι η διατύπωση καίριων ερωτημάτων, η δυνατότητα αντίληψης του εαυτού σε μια ενδεχομενικότητα η οποία επιτρέπει τη δημιουργία, την υποκειμενική επινόηση και την επιθυμία. Άλλωστε, η ενίοτε αντίσταση της ψυχανάλυσης να αντιμετωπίσει τις κανονιστικές επιταγές και τις συνέπειες της δυσφορίας μέσα στην κοινωνία και τον πολιτισμό (Derrida, 2008/2000· Lacan, 2009/2005· McDougall, 1978, 2002/1996) οφείλεται και στη δυσκολία

---

1. Καίτοι ο διαχωρισμός της ταυτότητας του φύλου, του σεξουαλικού προσανατολισμού και της έκφρασης του φύλου είναι κομβικές για την κατανόηση των θεμάτων του παρόντος βιβλίου, όταν δεν αναφέρομαι συγκεκριμένα σε κάποιο από αυτά, επιλέγω να χρησιμοποιήσω τον όρο *σεξουαλικότητα*, καθώς θεωρώ ότι αποδίδει καλύτερα το πώς ασυνείδητα αυτά τα τρία περιπλέκονται και επιδρούν στην εμπειρία και το βίωμα του ατόμου με έναν, ατυχώς μάλλον, αδιαχώριστο τρόπο. Άλλωστε, στην ψυχανάλυση ως σεξουαλικότητα εννοείται το σύνολο των επενδύσεων και της συγκρότησης ενός σώματος του υποκειμένου, καθώς και τη θέση του σε σχέση με την κοινωνία, την επιθυμία και την απόλαυση.

ορισμένων να αποδεχθούν το άλλοτε ρηξικέλευθο και ριζοσπαστικό εύρημα του Freud (Assoun, 2010/1996· Dean & Lane, 2001· Foucault, 2011/1976· Lacan, 2011/2005· Strauss, 2011/2001), έναντι του οποίου ίσως και ο ίδιος υπαναχώρησε (Robinson, 2001· Saketopoulou, 2014a): η ανθρώπινη σεξουαλικότητα είναι πολύμορφη και είναι διαστροφική (Freud, 1905). Αποδεσμευμένη από την οντολογία του ενστίκτου που τη θέλει μέσο αναπαραγωγής του είδους (Freud, 1915), συγκροτείται με έναν μοναδικό για κάθε άνθρωπο τρόπο και πάντα πλημμελώς (Lacan, 2009/2005· 2015/2011), πάντα ξεγλιστρώντας από τα συστήματα νοηματοδότησης ή και ελέγχου της, κάτι που τη συνδέει άρρηκτα με την οδύνη της απόλαυσης ή και την απόλαυση της οδύνης, αλλά και με όποιο σπέρμα επινόησης και δημιουργίας φέρουμε (Leader, 2005/2002· McDougall, 1978· Πούλιος, 2015· Saketopoulou, 2014a). Οι ψυχαναλυτές, φέροντας οι ίδιοι το βάρος των δικών μας ιστοριών και κανονικοτήτων ξεχνάμε ότι, όπως είπε ο Lacan (2006/1966), «το γεγονός ότι κάθε τι με το οποίο καταπιάνεται η ψυχανάλυση είναι σεξουαλικό, δε σημαίνει πως ό,τι είναι σεξουαλικό είναι και αναλύσιμο» (σ. 614). Η προσπάθειά μας να ερμηνεύσουμε καθετί σεξουαλικό μπορεί εύκολα να καταλήξει σε δέσμευση σε νέες υπερεγωτικές επιταγές (Lacan, 2009/2005, 2011/2005) όταν ο σκοπός είναι να συνοδεύσουμε τον άνθρωπο που μας απευθύνεται, μέσα από την προσπέλαση αυτών που επεξεργαζόμαστε, σε νέους δρόμους σύστοιχους με την επιθυμία του. Άλλωστε, ακόμα και αν φαίνεται ότι το θέμα του παρόντος κεφαλαίου αφορά κατά βάση τις μη ετεροκανονικές εκφράσεις της σεξουαλικότητας, ίσως θα ήταν σκόπιμο να σκεφτεί κανείς ότι ο εν λόγω προβληματισμός και διάλογος έχει πολλά να προσφέρει στις ετεροκανονικές εκδοχές της σεξουαλικότητας, στην κατανόησή τους αλλά και τη δική τους αποδέσμευση από την τραυματική εμπειρία που συνιστά για κάθε άνθρωπο η συνάντηση με τη σεξουαλικότητα, την ετερότητα και την απόλαυση.

Σεξουαλικότητα: Αίνιγμα, βία, έλλειψη, απόλαυση

Υπάρχουν ποικίλα νευροβιολογικά, γενετικά και αναπτυξιακά δεδομένα σε σχέση με τη διαμόρφωση και την ανάπτυξη του σεξουαλικού προσανατολισμού και της ταυτότητας του φύλου (Friedman & Downey, 2002). Μολοντούτο, η εστίασή μου θα είναι στην υποκειμενική εμπειρία, συνειδητή και κυρίως ασυνείδητη, η οποία καθορίζει το ψυχικό βίωμα και την υποκειμενική συγκρότηση. Με αυτήν εργαζόμαστε σε μεγάλο βαθμό στο πλαίσιο μιας ψυχοθεραπευτικής εργασίας, χωρίς

βεβαίως να παραγνωρίζουμε και να υποτιμάμε τις υπόλοιπες επιρροές, σε σχέση με τις οποίες οφείλουμε πάντα να είμαστε ενήμερες και ενήμεροι.

Ο άνθρωπος γεννιέται με έναν οργανισμό αλλά όχι ένα σώμα. Αντιμέτωπος με το σύνολο της ανατομίας, των οργανικών λειτουργιών του κ.λπ., θα κατασκευάσει ένα σώμα μέσα από τη συνδιαλλαγή του με το περιβάλλον, τις αισθητηριακές εμπειρίες, τις διαπροσωπικές και διυποκειμενικές συναλλαγές, καθώς επίσης και τη συνακόλουθη νοηματοδότηση των οργανικών ερεθισμάτων και αισθήσεων, στο μέτρο που το βιολογικό σώμα συνιστά έναν κατακερματισμένο ξένο τόπο που χρήζει ενοίκησης και νοηματοδότησης (Anzieu, 2003/1997· Aulagnier, 2001/1975· Nasio, 2016/1992· Νικολαΐδης, 2005· Lacan, 2006/1966, 2015/2005· Watson, 2009). Μέσα από την ανταπόκριση του περιβάλλοντος και του προσώπου που παρέχει τις φροντίδες, οι οποίες συνδέονται με τη μητρική λειτουργία,² βιώνονται οι πρώτες εμπειρίες ευχαρίστησης –μέσω της ικανοποίησης αναγκών– ή δυσαρέσκειας – μέσω της καθυστέρησης ικανοποίησης ή αποτυχημένης έως και κακοποιητικής ανταπόκρισης (Aulagnier, 2001/1975). Οι εμπειρίες που απορρέουν από τη συνάντηση αυτή διανοίγουν το φάσμα του συναισθηματικού βιώματος και συνδέονται με συγκεκριμένες αισθητηριακές ζώνες του σώματος, οι οποίες κυρίως συμπεριλαμβάνουν αλλά δεν εξαντλούνται (Anzieu, 2003/1997· Aulagnier, 2001/1975· Nasio, 2016/1992) στις ερωτογενείς ζώνες, όπως τις περιέγραψε ο Φρόιντ (Freud, 1905). Μέσα από αυτές τις εμπειρίες, πέραν του βιολογικού, πραγματικού σώματος, δημιουργείται το λιβιδινικό σώμα (Lacan, 2011/2005), το οποίο απαρτίζεται από τις πρωταρχικά, όπως περιγράφει η Aulagnier (2001/1975), συγκροτημένες ασυνεχείς ζώνες αισθητηριακότητας. Αυτές οι ζώνες αποτελούν το μέσο συναλλαγής του *infans*³ με τον κόσμο και μια πρώ-

2. Μολονότι συνήθως οι εν λόγω φροντίδες παρέχονται από τη βιολογική μητέρα, ως «μητρική λειτουργία» και «μητέρα» στο κείμενο εννοείται οποιοδήποτε πρόσωπο ή πρόσωπα, ανεξαρτήτως ταυτότητας φύλου και βιολογικού ρόλου, τα οποία έχουν αναπτύξει έναν τέτοιο δεσμό με το βρέφος, που καλύπτει αυτό που ψυχαναλυτικά ονομάζεται *μητρική λειτουργία*. Χρησιμοποιείται συνεπώς εδώ ως σημείο αναφοράς η μητέρα περισσότερο ως λειτουργία, μιας και στην υπό συζήτηση αναπτυξιακή φάση κάθε φροντίδα, από όποιο πρόσωπο και αν παρέχεται, γίνεται αντιληπτή ως παρεχόμενη από αυτό που βιώνεται ως «μητέρα», δεδομένου ότι δεν είναι μια διαδικαστική παροχή φροντίδας αλλά επενδεδυμένη με λόγο και συναίσθημα (Green, 2002/1990· Winnicott, 1991/1958, 2003). Μιλώντας για τη μητέρα στο παρόν κείμενο, γίνεται λόγος για την υποκειμενική εμπειρία συνάντησης με τις φροντίδες και τις συναλλαγές που πολιτισμικά αποδίδονται στη μητέρα.

3. Αξίζει να σημειωθεί ότι μολονότι φαίνεται να δίνεται ιδιαίτερη έμφαση σε μια

τη έδρα της υποκειμενικότητάς του. Κατά συνέπεια, το σώμα για το οποίο γίνεται λόγος δεν είναι το βιολογικό αλλά το λιβιδινικό, το οποίο αποτελεί το θεμέλιο συγκρότησης της σεξουαλικότητας. Πρόκειται για το σώμα της απόλαυσης όπου εδρεύει η εμπειρία ηδονής και οδύνης, αλλά και η έλλειψη, όχι υπό την έννοια της απουσίας ή του ελλείμματος αλλά ως πεδίο που διαφεύγει νοήματος, ενός κενού το οποίο τροφοδοτεί την επιθυμία, άρρηκτα συνδεδεμένη με τον Άλλο, ο οποίος αποτελεί αίτιο επί της ουσίας της ενεργοποίησης του σώματος της απόλαυσης όπως περιγράφεται και από άλλες ψυχαναλυτικές μελέτες (Dean, 2000· Dyess & Dean, 2000· Leclaire, 2006/1975· Nasio, 2016/1992· Watson 2009). Κατά συνέπεια, αν γίνεται λόγος για διαφορά των φύλων, αυτή δεν αφορά σε ανατομικές διαφοροποιήσεις αλλά στην εν λόγω έλλειψη και θεωρείται έμφυλη, στο μέτρο που είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη σεξουαλικότητα (Dean, 2000· Dyess & Dean, 2000· Harris, 1997).

Το πρόσωπο που επιτελεί τη μητρική λειτουργία, υπό «αρκετά καλές» (Winnicott, 1991/1958, 2003), δηλαδή σχετικά επαρκείς συνθήκες, δεν ανταποκρίνεται μόνο στις βιολογικές και συναισθηματικές ανάγκες του *infans*, αλλά τις νοηματοδοτεί, τις ονοματίζει και τις ερμηνεύει συμβάλλοντας κατά τον τρόπο αυτό στον μεταβολισμό του βιώματος (Aulagnier, 2001/1975). Όπως γίνεται αντιληπτό, η εν λόγω νοηματοδότηση έρχεται μέσα από την υποκειμενικότητα της μητέρας, το πώς η ίδια βιώνει τις ανάγκες του παιδιού της αλλά και το πώς έχει ερωτικοποιήσει το δικό της σώμα μέσω του οποίου παρέχει τις φροντίδες (Aulagnier, 2001/1975· Dean, 2000· Lacan, 2011· Leclaire, 2006/1975). Εισάγει τοιουτοτρόπως το υποκείμενο σε μια γλώσσα⁴ την

αναπτυξιακή οπτική, η περίοδος του *infans* είναι επί της ουσίας μη προσπαλέσιμη, όπως μη προσπελάσιμο είναι το ίδιο το ασυνείδητο, παρά μόνο μέσω των μορφωμάτων του (π.χ. όνειρα, συμπτώματα, παραδρομές γλώσσας κ.ά.). Το *infans* αναφέρεται στο τμήμα του ψυχισμού που διαφεύγει της γλώσσας, λειτουργεί με άλλους όρους και το υποθέτουμε μέσα από αυτά που προκύπτουν από το βίωμα του υποκειμένου (Aulagnier, 2001/1975). Χρησιμοποιείται δε το «*infans*» και όχι το «νήπιο» ως όρος, ακριβώς γιατί παραπέμπει στη γαλλική γλώσσα, σε μια κατάσταση στην οποία δεν υφίσταται λόγος, το υποκείμενο δεν έχει εγγραφεί ως τέτοιο στη γλώσσα αλλά εκτίθεται σε αυτή από το περιβάλλον του (Aulagnier, 2001/1975). Η συγκρότηση του ασυνείδητου αφορά ακριβώς αυτό το πέρασμα του *infans* στη γλώσσα και την αλλοτρίωση που αυτή επιφέρει. Η επαναφορά στο *infans* μπορεί να γίνει μόνο αναδρομικά μέσα από τη φαντασίωση και τα μορφώματα του ασυνείδητου.

4. Ως γλώσσα νοείται όχι απλώς το εκάστοτε γλωσσικό σύστημα ως τέτοιο αλλά η δομή η οποία παρέχει τους κανόνες και τα μέσα με τα οποία σχετίζονται τα σημαίνοντα που παρέχονται στο υποκείμενο για την παραγωγή σημασίας και νοή-

οποία καλείται να χρησιμοποιήσει προκειμένου να εκπροσωπήσει εαυτόν χρησιμοποιώντας τα σημαίνοντά της, ένα εκ των οποίων είναι και το ίδιο το υποκείμενο μέσα στον λόγο της (Lacan, 2009/2005· Leclaire, 2006/1975· Nasio, 2016/1992). Με αυτόν τον τρόπο η μητέρα συνιστά έναν πρώτο Άλλο, τόπο σημαίνοντων και πηγή νοηματοδότησης. Ταυτόχρονα, η μητέρα αντιλαμβάνεται το παιδί και το σώμα το οποίο φροντίζει ως έμφυλο (Dean, 2000· Watson, 2009). Πρόκειται εδώ για τη μετάδοση εκ μέρους της του «αινιγματικού σημαίνοντος», όπως εξηγείται βάσει του Laplanche (Laplanche, 1997· Saketopoulou, 2019· Zeuthen & Gammelgaard, 2017), μιας πρωταρχικής αποπλάνησης σε μια έμφυλη ασυνείδητη νοηματοδότηση (Zeuthen & Gammelgaard, 2017). Η μητέρα, μέσα από τις φροντίδες που παρέχει, επιφέρει τη συνειδητή συγκρότηση του δεσμού με το παιδί, το φέρνει όμως αντιμέτωπο με τη δική της νοηματοδότηση, με το δικό της σεξουαλικοποιημένο ασυνείδητο ως προς την έμφυλη ύπαρξη, τις συγκρούσεις και τα κενά νοήματος. Επί της ουσίας, το παιδί αντιμετωπίζεται από τα πρόσωπα που επιτελούν τη μητρική λειτουργία ως έμφυλο, μέσα από τη δική τους σεξουαλικότητα και τα ασυνείδητα νοήματα που φέρουν για το φύλο το δικό τους, του παιδιού κ.λπ. Τα μηνύματα αυτά είναι ασυνείδητα για τα ίδια πρόσωπα αυτά, και δεν θα μπορούσαν να μην είναι, ακριβώς γιατί η σεξουαλικότητα βρίθεται ασυνείδητων υποκειμενικών νοημάτων και μη συνειδητών κοινωνικών καταβολών αποτελώντας ένα αινιγματικό κενό για κάθε άνθρωπο. Το ασυνείδητο στον άνθρωπο σημαίνει ότι καμία επικοινωνία, και δη όταν είναι τόσο ασύμμετρη όπως με ένα βρέφος, δεν είναι διαυγής, και συνεπώς επιτρέπει την ύπαρξη ενός κενού που μας καλεί να το εξερευνήσουμε και να το ερμηνεύσουμε ως επιθυμία του Άλλου. Αυτό το αινιγματικό για το *infans* κενό το αποπλανά σε μια προσπάθεια ερμηνείας αυτών των ασυνείδητων, για το ίδιο και για το φροντίζον πρόσωπο, μηνυμάτων. Η μετάφραση αυτών των ασυνείδητων μηνυμάτων συγκροτεί τις πρώτες ασυνείδητες φαντασιώσεις, σεξουαλικοποιώντας το ασυνείδητο (Dean, 2000· Zeuthen & Gammelgaard, 2017). Η δε συγκρότηση της σωματικής εικόνας, της ενοποίησης των ερωτικών ζωνών σε ένα ενιαίο σώμα, θα γίνει μέσα από την ταύτιση με μια εικόνα που θα του επιβληθεί έξωθεν, όπως περιγράφει ο Lacan (2006/1966) για το στάδιο

ματος. Τα σημαίνοντα είναι τα ελάχιστα δομικά στοιχεία, των οποίων η σημασία καθορίζεται από τη διαφοροποίησή τους και τη συσχέτισή τους με τα άλλα σημαίνοντα και μπορούν να είναι, βεβαίως, λέξεις αλλά και οποιοδήποτε άλλο στοιχείο με σημαίνουσα αξία, όπως κινήσεις, εκφράσεις κ.ά. (Nasio, 2016/1992).

του καθρέφτη. Κατά κάποιον τρόπο γλώσσα, φαντασίωση και κατά συνέπεια σώμα είναι εργαλεία και μέσα που προκύπτουν ως αποτέλεσμα της εγγραφής του υποκειμένου σε έναν πρώτο κοινωνικό δεσμό με τη μητέρα (Watson, 2009). Τυγχάνουν μεν οικειοποίησης αλλά γίνονται αντιληπτά ως έξωθεν δοσμένα από τον Άλλο, οδηγώντας στην εξάρτηση από αυτόν (Dean, 2000). Η εικόνα ταύτισης ως κατοπτρικό είδωλο είναι κάτι που επιβάλλεται, και από την οποία κάτι διαφεύγει που αφορά ακριβώς στην ουσία της υποκειμενικότητας, πέρα από φαντασιώσεις και ταυτίσεις σε σχέση με τους γονείς και τον κόσμο.

Υπάρχει κάποια βία σύμφυτη με την υποκειμενική συγκρότηση και τη σεξουαλικότητα για τον άνθρωπο (Aulagnier, 2001/1075· Dean, 2000· Godelier, 2012· McDougall, 2001/1996· Parker, 2017· Πούλιος, 2015, 2018· Strauss, 2011/2001). Μέσα από την προσπάθεια της μετάφρασης του αινιγματικού σημαίνοντος, της ερμηνείας της επιθυμίας του Άλλου και αντιμετώπος με την έλλειψή του, στο μέτρο που και για τον Άλλο το νόημα των μηνυμάτων του δεν είναι διαυγές, ο άνθρωπος θα αναγκαστεί να υποταχθεί σε αυτό που γίνεται αντιληπτό ως «έξω» προκειμένου να κοινωνικοποιηθεί (Lacan, 2009/2005, 2015/2007· Laplanche, 1997). Θα πρέπει να υποταχθεί σε μια γλώσσα που του επιβάλλεται, να εγγράψει τον εαυτό του ως σημαίνον της για τον Άλλο και να εκπροσωπηθεί από αυτή (Lacan, 2009/2005). Συνεπώς, η εκπροσώπηση αυτή θα είναι πάντα πλημμελής αφού επιφέρει την αποξένωση του υποκειμένου από τον εαυτό του, το καθιστά διχασμένο υποκείμενο του ασυνείδητου (Lacan, 2006/1966, 2009/2005· Parker, 2017). Ο άνθρωπος θα πρέπει επίσης να υποταχθεί σε μια έμφυλη θέση, κατά κάποιον τρόπο να υποστεί την επιβολή του φύλου στη σεξουαλικότητά του μαζί με ένα σύνολο νοημάτων, αναπαραστάσεων και φαντασιώσεων. Θα πρέπει, τέλος, να υποστεί το τραύμα της ετερότητας, το ότι ο άλλος της σχέσης θα είναι μη προσπελάσιμος αφού θα έχει διαφοροποιηθεί αμετάκλητα, στο μέτρο που και οι δύο πλευρές της σχέσης καθορίζονται από το ασυνείδητο. Εδώ μπορεί να γίνει αντιληπτό και το γιατί σε ένα κοινωνικό επίπεδο υπάρχει τόση ενασχόληση με την περιγραφή και κυρίως τον έλεγχο της σεξουαλικότητας. Ο τραυματικός της χαρακτήρας βασίζεται στο ότι δεν είναι ποτέ προσπελάσιμη στο σύνολό της από το υποκείμενο και αναπόφευκτα από την κοινωνία (Assoun, 2010/1975· Godelier, 2012· Zupančič, 2017). Όλες οι κανονιστικές ρυθμίσεις επ' αυτής την αλλοτριώνουν μεν, αλλά αποτυγχάνουν να την εμπεριέξουν στο μέτρο που καμία εξ αυτών δεν μπορεί να την πειθαρχήσει πλήρως.

Έχει ήδη γίνει αναφορά, άμεση ή έμμεση, σε διάφορα δίπολα: δυσaréσκεια-ευχαρίστηση, μέσα-έξω, παθητική/προσλαμβάνουσα θέση-ενεργητική/δοτική θέση, άνδρας-γυναίκα. Ο ανθρώπινος νους τείνει να λειτουργεί με δίπολα. Η αντίληψη υπό όρους διπόλων είναι ένας τρόπος να κωδικοποιείται, να απλοποιείται και να αποκτά συνοχή ο κόσμος και ο εαυτός, μια αποτελεσματική νοητική λειτουργία με αμυντικό χαρακτήρα, αν και με μεγάλο κόστος (Blechner, 2009· Yanay & Siles, 2009). Το κόστος αφορά στην ίδια την απλοποίηση, η οποία επιβάλλεται στην αντίληψη και το βίωμα, επιφέροντας αποσύνδεση από ένα μεγάλο πεδίο δυναμικών και αλληλεπιδράσεων, δεδομένου ότι η πραγματικότητα είναι πολύ πιο περίπλοκη. Ακόμα περισσότερο, η ίδια η αίσθηση εαυτού και ετερότητας προϋποθέτει ένα δίπολο, στον έναν πόλο του οποίου τοποθετείται το υποκείμενο ενώ στον άλλο πόλο ό,τι είναι ξένο, έτερον του υποκειμένου, τόπος όπου υποτίθεται το αντικείμενο της επιθυμίας και της έλλειψης, ό,τι δεν θέλουμε να έχουμε σχέση ή και ό,τι δεν έχουμε πρόσβαση, μια προσέγγιση που υιοθετεί και ο Mintchev (2018) στην επεξεργασία του ρατσισμού. Η κάθε πλευρά του όποιου διπόλου εύκολα εξιδανικεύεται ή αποκτά δαιμονικό και καταδιωκτικό χαρακτήρα (Klein, 1946). Το αντικείμενο της ψυχανάλυσης αφορά την ανάδυση ακριβώς αυτού του πεδίου όπου εδράζεται η υποκειμενικότητα, πέρα από τις φαντασιώσεις που επέρχονται μέσα από τα δίπολα, ακόμα και αυτό του κοινωνικού-ψυχικού, ως εάν αυτά τα δύο ήταν διαχωρίσιμα και διακριτά (Corbett, 2017· Lacan, 2006/1966, 2015/2005· Parker, 2017).

Παραδείγματος χάρη, αναφορικά με το δίπολο ευχαρίστησης-δυσaréσκειας, στο οποίο, όπως προαναφέρθηκε, βρίσκονται οι ρίζες της συγκρότησης της σεξουαλικότητας, είναι γνωστό ότι αυτές οι δύο καταστάσεις δεν είναι αμοιβαίως αποκλειόμενες ούτε και διακριτές (Aulagnier, 2001/1975· Saketopoulou, 2014, 2019). Η οδύνη και η ηδονή έχουν ιδιαίτερα σύνθετη σχέση και κατά συνέπεια, στο πλαίσιο της ψυχοθεραπείας και δη όσον αφορά τη σεξουαλικότητα δεν θα πρέπει να διαφεύγει της αντίληψής μας αυτή η σύνθετη διαπλοκή και η έκφρασή της στην ψυχική ζωή. Παρομοίως, το δίπολο άνδρας-γυναίκα είναι μια μάλλον απλοποίηση στην οποία το υποκείμενο καλείται να τοποθετηθεί περιορίζοντας επιτελεστικά την έκφρασή του και διαμοιράζοντας επιτρεπτές και μη συμπεριφορές και απολαύσεις στις δύο αυτές πλευρές, διατηρώντας την ψευδαίσθηση ενός αμοιβαίου αποκλεισμού ή του ότι υφίσταται συμπληρωματικότητα των φύλων. Συνεπώς, κεντρική μου τοποθέτηση σε όποια προσέγγιση του φύλου είναι, σύμφωνα με σύγχρονες ψυχαναλυτικές θεωρίες (Harris, 1997· Lacan,

2009/2005, 2011/1975· Watson, 2009), ότι αυτό είναι στην πραγματικότητα υποκειμενική και όχι ανατομική θέση.

Αναφορικά δε με το δίπολο του φύλου, αξίζει να τονιστεί και μία ακόμα διάστασή του. Στην ψυχανάλυση γίνεται πολύς λόγος για τον φαλλό. Ο Φρόιντ (Freud, 1905, 1909, 2011/1923) μεταξύ άλλων το απέδωσε στο ότι τα ανδρικά γεννητικά όργανα είναι εμφανή και γίνονται πρώτα αντιληπτά από το νήπιο, το οποίο θεωρεί ότι στο κορίτσι λείπουν, κάτι που τα καθιστά σημαντικό σημείο αναφοράς διαφοροποίησης και διάκρισης του φύλου, όπως την προσλαμβάνει από το περιβάλλον. Ο φαλλός δεν ταυτίζεται με το πέος αλλά συνιστά ένα συμβολικό και φαντασιακό σημείο αναφοράς της ισχύος και της επιθυμίας, το σημαίνον της έλλειψης (Nasio, 2004/1992). Η ανυπαρξία διάφυλης σχέσης, κατά τον γνωστό αφορισμό του Λακάν (Lacan, 2011/1975), σχετίζεται και με το ότι τα φύλα καθορίζονται από τη σχέση τους με τον φαλλό και την έλλειψή του, και όχι από τη μεταξύ τους συμπληρωματικότητα ή ασυμμετρία. Ως φαλλική απόλαυση νοείται αυτή που περιορίζεται από τη γλώσσα, ενώ αυτή η οποία είναι πέραν της φαλλικής ορίζεται ως Άλλη απόλαυση (Nasio, 2016/1992), την οποία ο Λακάν (Lacan, 2011/1975) τοποθετεί μεταξύ άλλων και από τη λεγόμενη γυναικεία πλευρά της εμφυλοποίησης. Σε αυτά τα δεδομένα θα μπορούσε να προστεθεί και το ότι ο φαλλός εκπροσωπεί την επικυριαρχία του ανδρικού στοιχείου στην κοινωνία (Harris, 1997), το γεγονός δηλαδή ότι η κοινωνία είναι πατριαρχικά οργανωμένη, χρησιμοποιώντας το ανδρικό ως σημείο αναφοράς. Το γυναικείο γίνεται αντιληπτό ως συμπληρωματικό του ανδρικού, κατά βάση μέσα από τον μητρικό ρόλο ως αυτοσκοπό, ή αποτελώντας ταυτόχρονα ηθικό αυτουργό και έπαθλο της ανδρικής δραστηριότητας και των παθών της (Assoun, 2008/1993· Πούλιος, 2018β· Soler, 2015). Πρόκειται για μία εκ των μεθοδεύσεων μέσω των οποίων το κοινωνικό περιχαρακώνεται σε σχέση με την Άλλη απόλαυση (Πούλιος, 2018β). Οι τοποθετήσεις αυτές, κοινωνικές, ψυχικές και όχι οντολογικές στον πυρήνα τους, εσωτερικεύονται ήδη από νωρίς, καθώς κατά κανόνα είναι ήδη εγγεγραμμένες συνειδητά και ασυνείδητα στους φροντιστές, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση και των «μη κανονικών» εκφράσεων της σεξουαλικότητας.

Η μη κανονική σεξουαλικότητα⁵

Όπως προκύπτει, δεν υφίσταται τίποτα «κανονικό» στην ανθρώπινη σεξουαλικότητα, δεδομένου ότι αυτή συγκροτείται μέσα από ένα κενό νόηματος το οποίο έλκει τη φαντασίωση μέσα σε μια σχεσιακή συνθήκη όπου τα μέλη της δεν είναι δύο αλλά τουλάχιστον τρία, και συνεπώς όχι σε άμεση σχέση (González, 2016· Lacan, 2015/2005). Το τρίτο μέλος είναι ο Άλλος, η ίδια η συνθήκη της συνάντησης, το πραγματικό του σώματος ως απροσπέλαστο στο σύνολό του από το νόημα και ό,τι συνειδητά ή ασυνειδητά παρεμβάλλεται σε αυτή τη σχέση. Το κοινωνικό παρεμβαίνει ώστε να ρυθμίσει το κενό αυτής της έμφυλης σχέσης, η οποία αποτυγχάνει, γιατί το φύλο δεν είναι παρά μια αναπαράσταση, ενώ η σεξουαλική ταυτότητα είναι απάντηση στην απροσπέλαστη επιθυμία του Άλλου (Watson, 2009). Εδώ εντοπίζονται οι «μη κανονικές» (Foucault, 2010/1999) εκφράσεις της σεξουαλικότητας, ως περιθωριακές στις κανονιστικές ρυθμίσεις του κοινωνικού.

Το εγώ συγκροτείται από την ταύτιση με το ιδεώδες και τη διαφοροποίηση από το έτερο. Μέσα από αυτές τις ταυτίσεις, το υποκείμενο μεταξύ της δικής του φαλλικής απόλαυσης και της απόλαυσης του Άλλου ορίζει κάπου την Άλλη απόλαυση, απαλλαγμένη από τον μεταξύ άλλων κοινωνικά και γλωσσικά επιβεβλημένο ευνουχισμό. Η Άλλη απόλαυση παραμένει τοιουτοτρόπως στις παρυφές του κοινώς αποδεκτού, ήτοι προς έλεγχο, αλλά ταυτόχρονα αντικείμενο φθόνου, μίσους, περιέργειας κ.ά. (Πούλιος, 2018α, 2018β). Η συγκρότηση μη κανονικών ενισχύει τη συνοχή της επικρατούσας κανονικής, κατά την κυρίαρχη ιδεολογία, μορφής απόλαυσης και επιτρέπει στα άτομα που βρίσκονται εντός αυτής πιο στέρεες παραστάσεις προς ταύτιση. Πρόκειται ωστόσο για μια εκδοχή ενός άλλου διπόλου, κάτι που ερμηνεύει και το παράδοξο της ομοφοβίας, όπου το αντικείμενό της δεν είναι μόνο αντικείμενο αποφυγής, αλλά μίσους και επίθεσης (Blechner, 2009, 2017· Dean & Lane, 2001· Friedman & Downey, 2002· Ryan, 2001· Yanay & Siles, 2009). Το άτομο που βρίσκεται σε μια ετεροκανονική έκφραση της σεξουαλικότητας δύναται να βιώνει την Άλλη

5. Μολονότι οι δυναμικές που περιγράφονται αφορούν σε μεγάλο βαθμό το υποκείμενο ανεξαρτήτως φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού, η εστίαση θα γίνει σε αυτοπροσδιοριζόμενους γκέι άνδρες, ένεκα της θεματικής του κεφαλαίου, και καθώς σε άλλα κεφάλαια καλύπτονται με περισσότερη έκταση και ενάργεια άλλοι σεξουαλικοί προσανατολισμοί και ταυτότητες φύλου.

–ομόφυλη, για παράδειγμα– απόλαυση ως απειλή στη συνοχή της δικής του φαντασιακά συγκροτημένης ταυτότητας.

Προκειμένου να προχωρήσω, θα δανειστώ αποσπάσματα από τη συνεργασία μου με τον Αχιλλέα, όχι ως κλινική παρουσίαση αλλά ως αναφορά στην υποκειμενική εμπειρία ενός γκέι άνδρα και των προσπαθειών του να τα βγάλει πέρα με τη ζωή του με θάρρος και μεγάλο προσωπικό κόπο. Όταν γράφονταν οι σελίδες αυτές, επικρατούσε η πανδημία του covid-19, με όλες τις συνέπειες που είχε η αγωνία για τη ζωή του εαυτού και των οικείων, οι επερχόμενες κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες, η κοινωνική απομάκρυνση και ο έλεγχος της κυκλοφορίας. Η διάχυτη αίσθηση απειλής, αποκλεισμού και επισφάλειας έφερε στην επιφάνεια σε πολλούς αναλυόμενους κομμάτια της ζωής τους κατά τα οποία ζούσαν σε μια άλλη καραντίνα, δεσμευμένοι σε κακοποιητικές σχέσεις και με ένα μέρος της ζωής τους «σε κοινωνική απομόνωση».

Ο Αχιλλέας είναι ένας νέος άνδρας, 35 χρονών, ελκυστικός, με μια ήδη επιτυχημένη καριέρα, πολλές σπουδές και ενεργό κοινωνική προσφορά. Παρ' όλα αυτά, δεν δείχνει να ικανοποιείται από τη ζωή και τα επιτεύγματά του, ενώ γίνεται αποφευκτικός έως απορριπτικός όταν τα εξάρουν. Την εν λόγω περίοδο φέρνει ένα όνειρο.

«Είμαι έξω, στον δρόμο, ανησυχώ, μια μεγάλη ανησυχία, σαν να μην έπρεπε να είμαι έξω. Ίσως ψάχνω να βρω το αυτοκίνητο. Σκέφτομαι τον πρώην μου, σαν κάτι να ψάχνω για να αισθανθώ ασφάλεια, να του το δώσω, να μπορώ να είμαι έξω. Αν τον έβρισκα εκείνον, ίσως να ήμουν ασφαλής ή αν πήγαινα στο αυτοκίνητο. Δεν είναι το δικό μου, είναι αυτό που έβλεπα παλαιότερα».

Συνεχίζει σκεπτόμενος τον πρώην σύντροφό του: πολύ αρρενωπός, με έντονη σεξουαλική δραστηριότητα, όμως ιδιαίτερα κακοποιητικός. Το αυτοκίνητο αφορά ένα επαναλαμβανόμενο όνειρο που έβλεπε παλαιότερα, το οποίο τώρα θυμάται και αφηγείται εκ νέου. Βρίσκεται εκεί με έναν άνδρα, ερωτοτροπούν, ενώ ο Αχιλλέας προσπαθεί να φτάσει το φρένο, «όμως σαν να είχα μικρύνει, δεν το έφτανα και με έπιανε πανικός μέχρι που ξυπνούσα». Όταν παλαιότερα συνειδητοποίησε ότι το αυτοκίνητο ήταν του πατέρα του, εξεπλάγη, θυμήθηκε ότι τον είχε μάθει να οδηγεί με αυτό. Ύστερα από αυτή τη συνειδητοποίηση, τα όνειρα σταμάτησαν.

«Τώρα γιατί επανήλθε;» αναρωτήθηκε ο Αχιλλέας. «Μήπως κάτι δεν κάνω σωστά στην ψυχανάλυση;»

Αισθάνομαι κι εγώ την ανησυχία του και την ανασφάλειά του. Κι εγώ δεν αισθάνομαι άνετα άλλωστε με τις τηλεφωνικές συνεδρίες,

οι οποίες επιβλήθηκαν σε μια ταραγμένη αλλά και πολύ παραγωγική περίοδο του αναλυτικού του ταξιδιού. Αισθάνομαι ότι δεν με βοηθάει το πλαίσιο να ανταποκριθώ, ίσως κι εγώ αναρωτιέμαι υπό αυτές τις συνθήκες αν «κάνω σωστά την ψυχανάλυση». Σκέφτομαι ότι ίσως μοιραζόμαστε το βίωμα να κάνουμε τα πράγματα σωστά μεγαλώνοντας σε ένα περιβάλλον το οποίο βιώνουμε ως αφιλόξενο προκειμένου να έχουμε δικαίωμα να βγούμε σε αυτό, όπως την παρούσα περίοδο, έπρεπε να καταθέτουμε τα διαπιστευτήριά μας προκειμένου να κυκλοφορούμε νόμιμα. Συνειδητοποιώ, ή έτσι νομίζω τουλάχιστον, ότι δεν έχει αναφέρει ξανά ότι ήταν πολύ μικρός για να οδηγήσει το αυτοκίνητο του πατέρα. Εν μέσω της απαγόρευσης κυκλοφορίας, ο Αχιλλέας αισθάνεται πάλι πολύ μικρός για να οδηγήσει το αυτοκίνητο του αρρενωπού (όπως θα φανεί στη συνέχεια) πατέρα του, έτσι σχολιάζει: «Σαν να αισθάνεστε πάλι μικρός».

«Όταν ήμουν μικρός φοβόμουν τα άλλα αγόρια, ήταν επιθετικά, δυνατά, αισθανόμουν διαφορετικός, δεν ήμουν σαν αυτά, δεν μπορούσα να κάνω ό,τι αυτά. Δεν με ενδιέφεραν αυτά που έκαναν και φοβόμουν ότι θα μου έκαναν κακό για αυτό. Δεν έβγαινα από το σπίτι ούτε από την τάξη στα διαλείμματα ή, όταν έβγαινα, το έκανα κατά βάση μόνος μου». Αναφέρει στη συνέχεια ότι αισθανόταν ασφάλεια με τον σύντροφο της μεγαλύτερης αδερφής του, τον πρώτο του πιθανώς έρωτα, ο οποίος ήταν πολύ αρρενωπός, τον φοβόταν, τον πρόσεχε. Σχολιάζει στο σημείο αυτό το πόσο περιέργη συνθήκη είναι οι συνειδητές μας που έχουν κατ' ανάγκη γίνει τηλεφωνικές. Είναι άβολο.

«Είναι άβολη η καραντίνα. Όπως αυτή που περιγράφετε ότι βρισκόσασταν όταν ήσασταν παιδί;»

Συγκινείται. Αναγνωρίζει ότι ήταν πράγματι σε μια καραντίνα ως παιδί, ήταν πολύ απειλητικό να βγει από το σπίτι. Χρειάζοταν την άδεια του Νόμου (Lacan, 2015/2007), όπως αυτός εκπροσωπούσαν από άλλα αγόρια και άνδρες, κάτι στο οποίο τον πηγαίνουν οι συνειρμοί του σε αυτό το σημείο. Αναφέρει ότι δεν ήταν αρρενωπός σαν αυτά, ήταν ντροπαλός και ευαίσθητος, καμιά φορά σκληρός με αγόρια πιο ευαίσθητα από αυτόν.

«Αρρενωπός...; Όπως ο πρώην σας;»

«Ναι! Και σαν τον πατέρα μου. Δεν καταλαβαίνω, ο πατέρας μου με θαύμαζε και ήταν πάντα τρυφερός μαζί μου. Από την εφηβεία και μετά τον απέφευγα, έγινα απορριπτικός. Μέσα στην ψυχανάλυση άρχισα να θυμάμαι καλές αναμνήσεις μαζί του. Είχα κολλήσει στη μάνα μου που υποτιμούσε ότι και αν έκανα». Για τον Αχιλλέα, η Άλλη απόλαυση ήταν αυτή του πατέρα του από την οποία αισθάνθηκε απο-

κομμένος, λίγος ή και αηδιασμένος, ένα συναίσθημα συχνά ύποπτο ως προς τις σεξουαλικές του προεκτάσεις (Dollimore, 2001). Για να αποφύγει τα άλλα παιδιά στην εφηβεία αθλούνταν και δούλευε τα καλοκαίρια. Μάζευε χρήματα αλλά δεν έκανε τίποτε άλλο μέχρι που έφυγε από το νησί του να σπουδάσει Αθήνα. Εκεί, για πρώτη φορά, αισθάνθηκε ελεύθερος και μπόρεσε να κάνει coming out. Συνέχισε ωστόσο να αισθάνεται ασφάλεια μόνο κοντά σε έναν σύντροφο, ανεχόμενος πολλές φορές εξαιρετικά υποτιμητικές έως κακοποιητικές συμπεριφορές. Η παρουσία του εκάστοτε συντρόφου ήταν απαραίτητη για εκείνον προκειμένου να αισθάνεται καλά στην προσωπική και κοινωνική του ζωή, ήταν ένας τρόπος να συντηρήσει μια σχέση με τον φαλλό, στον οποίο αισθανόταν ότι δεν είχε δικαίωμα, κάτι που εκφραζόταν σε μια καταναγκαστική πεποίθησή του ότι δεν θα μπορούσε να έχει ενεργητικό ρόλο στο σεξ ακόμα και αν περνούσε καλά και σε αυτόν.

Το υποκείμενο που εντάσσεται σε μια μη κανονική σεξουαλικότητα δεν μπορεί να βρει μια θέση μέσα στον επικρατούντα ετεροκανονικό κοινωνικό ιστό, καθώς οι παραστάσεις και η γλώσσα έχουν συγκροτηθεί από και για ετερόφυλους (Blechner, 2009· Dean, 2001· González, 2013· Πούλιος, 2018α· Saketopoulou, 2011a). Συνεπώς, ακόμη και αν δεν δεχτεί κάποια κακοποίηση συνειδητά από τους φροντιστές, έχει ήδη να αντιμετωπίσει το αφιλόξενο των κοινωνικών, πολιτισμικών και γονικών παραστάσεων στις οποίες εκτίθεται, και οι οποίες είναι ετερόφυλες και βασισμένες στο κοινωνικά διαμορφωμένο δίπολο άνδρα-γυναίκας (Friedman & Downey, 2002· Frommer, 1994· Yanay & Siles, 2009), στο οποίο παρακολουθούμε τον Αχιλλέα να προσπαθεί να προσαρμοστεί με τρόπο βίαιο για τον ίδιο. Ήδη πριν καν μπορέσει να ονοματίσει το αγόρι τη σεξουαλική του επιθυμία ως ομόφυλη, έχει την αίσθηση ότι οφείλει να προσαρμοστεί στα εν λόγω ιδεώδη με το ταυτόχρονο βίωμα ότι δεν μπορεί να εκπροσωπηθεί από αυτά (Frommer, 1994· González, 2013). Πρόκειται για τον «πρωτογκέι», όπως περιγράφει ο González (2013), για το παιδί το οποίο πριν συνειδητοποιήσει την γκέι ταυτότητά του δεν βρίσκει περιέχον να στεγάσει την επιθυμία του και συνδέει έναν μεγάλο αριθμό ευχάριστων βιωμάτων και φαντασιώσεων με ενοχή, καθώς τα βιώνει ως λανθασμένα αφού δεν υπάρχει χώρος για να ταιριάξουν. Ελπίζει ότι είναι πρόσκαιρα, απωθεί, αρνείται προσπαθώντας να υπεραναπληρώσει επενδύοντας στην αρρενωπότητα, όπως έκανε ο Αχιλλέας, είτε επιτιθέμενος σε θηλυπρεπή αγόρια είτε αναζητώντας περισσότερο άνδρες από τον ίδιο και ελπίζει, στην καλύτερη περίπτωση, σε μια μελλοντι-

κότητα (González, 2013· Saketopoulou, 2011a) η οποία θα παρέχει χώρο και για το ίδιο, ίσως το ταξίδι στην Αθήνα.

Σε πολλές περιπτώσεις, το περιβάλλον του πρωτο-γκέι συνειδητά ή ασυνείδητα συχνά αντιλαμβάνεται πριν από αυτόν ότι εκείνος παρεκτρέπεται από τον προσδοκώμενο αρσενικό ρόλο. Με καλές κατά κανόνα προθέσεις, προσπαθεί να του επιβάλει την επιστροφή του σε αυτόν (Friedman & Downey, 2002· González, 2013), δίνοντας στο «αινιγματικό σημαίνον» της σεξουαλικότητας μια ακόμα και εκ των υστέρων παραβιαστική διάσταση, κάτι που στην καλύτερη περίπτωση επιφέρει ακόμα περισσότερες ενοχές και επαυξάνει τη βία της σεξουαλικότητας. Αν η υποκειμενικότητα συγκροτείται από την ερμηνεία της επιθυμίας του Άλλου (Lacan, 2009/2005), η επιθυμία του Άλλου για τον γκέι συγκροτείται γύρω από την επιβολή της απάρνησης της επιθυμίας του, της παραίτησης από το αντικείμενο της επιθυμίας, το οποίο δεν του προσφέρθηκε ποτέ, όπως περιγράφει και η Μπάτλερ (Butler, 2009/1997). Υπογραμμίζοντάς μας τη σημασία της διαθεματικότητας στην κλινική μας αντίληψη (Saketopoulou, 2011b), ο Αχιλλέας, έχοντας μεγαλώσει στην ελληνική επαρχία, αισθάνθηκε μεγάλη πίεση πολιτισμικά να επιτελέσει τον στερεοτυπικό ανδρικό ρόλο. Η αποτυχία του να επιτύχει την εν λόγω επιτέλεση σε συνδυασμό με την ομόφυλη επιθυμία του τον έκαναν να αισθάνεται ντροπή και ενοχή, κάτι που τον απομάκρυνε από τον πατέρα του, τα άλλα αγόρια που τον κορόιδευαν και ενίοτε του επιτίθεντο, κατηγορώντας τον εαυτό του. Μην μπορώντας να αντιληφθεί ότι ήταν ένα αγόρι, αλλά όχι όμοιο με τα άλλα αγόρια (Dean, 2011), αισθάνθηκε ότι ήταν σαν τα κορίτσια.

Η έκθεση στη έμφυλη βία, είτε σε πρώτο πρόσωπο είτε ως μάρτυρας, επικυρώνει ότι αυτό το διαφορετικό βίωμα που αισθάνεται ο πρωτο-γκέι είναι επικίνδυνο, λανθασμένο και του αξίζει να τιμωρηθεί (Friedman & Downey, 2002). Ως επί το πλείστον κατά την ύστερη λανθάνουσα περίοδο ή στην αρχή της εφηβείας, το αγόρι θα ονοματίσει ως ομόφυλη την επιθυμία του και τον σεξουαλικό του προσανατολισμό (Blechner, 2009· Friedman & Downey, 2002· Frommer, 1994). Οι βιολογικές και ψυχοκοινωνικές αλλαγές της εφηβείας καλούνται να ενσωματωθούν και να εκφραστούν σε μια ήδη υπάρχουσα συχνά ενοχοποιημένη σεξουαλικότητα, ενώ η συνειδητοποίηση της φύσης της επιφέρει μια αναδρομική νοηματοδότηση όλου του βιώματος από πολύ μικρή ηλικία (Frommer, 1994· Poullos, 2014· Zeuthen & Gammelgaard, 2017). Η ονομάτιση του σεξουαλικού προσανατολισμού ως γκέι καθίσταται ένα κύριο σημαίνον που εκπροσωπεί την υποκειμενικότητα νοηματοδοτώντας το βίωμα (Πούλιος, 2018α). Όπως και πολλοί άλ-

λοι γκέι άνδρες, ο Αχιλλέας συνειδητοποίησε στην ανάλυση ότι η βία που δεχόταν αφορούσε και την ίδια την κουλτούρα της επαρχίας, πιθανώς δε και την αδυναμία του πατέρα του να οριοθετήσει τη μητέρα του για προσωπικούς λόγους και όχι αποκλειστικά εξαιτίας του ότι ο Αχιλλέας ήταν γκέι. Άρχισε κατά συνέπεια να συνειδητοποιεί το πώς αναδρομικά είχε νοηματοδοτήσει ό,τι του συνέβαινε βάσει αυτής του της πλευράς που έκρυβε.

Η συνειδητοποίηση της ομοφυλοφιλίας μπορεί να καθησυχάσει βεβαίως τον έφηβο αλλά συχνά μπορεί να βιώσει την ταυτότητά του ως απειλή, καθώς είναι εγγεγραμμένη με υποτίμηση, προσβολές και την αίσθηση ότι είναι ένας αναδυόμενος προβληματικός άνδρας, καθώς φέρει ιδιότητες που όφειλαν να έχουν οι γυναίκες (Friedman & Downey, 2002; Frommer, 1994). Αυτό συχνά προκύπτει σε σχέση με τους σεξουαλικούς ρόλους όπου ο ενεργητικός βιώνεται ως λιγότερο γυναικείος ή ο παθητικός ως μονόδρομος, καθώς δεν είναι κανείς αρκετά άνδρας για να υποστηρίξει τον ενεργητικό. Χωρίς να αναφέρομαι στην κάθε απόλυτα έγκυρη προσωπική προτίμηση, συχνά αυτές οι προκαταλήψεις καταλήγουν σε αδυναμία ευχαρίστησης οποιουδήποτε ρόλου και εν γένει της ενήλικης σεξουαλικής ζωής. Με άλλα λόγια, ταυτότητα του φύλου και σεξουαλικός προσανατολισμός συγχέονται, γεγονός που επιφέρει μεγάλη αγωνία ή απογοήτευση καθώς, όπως ο Αχιλλέας, μπορεί κανείς να αισθάνεται αποκομμένος από το αρσενικό φύλο, σαν να μη δικαιούται να επιθυμεί άνδρες παρά από μια γυναικεία θέση. Πέρασε στην πλευρά της μητέρας ή και της αδελφής του προκειμένου να έχει μια σχέση με τον πατέρα του ως άνδρα, την επιθυμία για τον οποίο απώθησε μαζί με κάθε καλή ανάμνηση μαζί του. Εδώ απαντά κανείς την ταύτιση με το γυναικείο και τη μητέρα ως λύση, σε αντίθεση με ανυπόστατες τοποθετήσεις σύμφωνα με τις οποίες αυτή η ταύτιση είναι η αιτία της ομοφυλοφιλίας (Friedman & Downey, 2002). Η κυρίαρχη επιρροή του ανδρικού ιδεώδους ως υγιής λύση για έναν άνδρα είναι εμφανής με τη θηλυπρέπεια να συνιστά επί της ουσίας ό,τι δεν απαντά κανείς στο αρσενικό ιδεώδες, καθιστώντας έτσι πιο ορατά και κολάσιμα τα αγόρια που διαφεύγουν αυτού (Frommer, 1994). Η παρουσία τους σχετικοποιεί και θέτει σε επερώτηση την ταύτιση των υπολοίπων με το ανδρικό ιδεώδες, οι οποίοι προστατεύονται από την απειλή αυτής της Άλλης απόλαυσης υποτιμώντας ή ασκώντας βία σε αυτή (Πούλιος, 2015). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός ότι η έμφυλη προσβολή έναντι ανδρών αφορά τον σεξουαλικό προσανατολισμό και την εκθλίυσή τους, ενώ έναντι των γυναικών την εμπλοκή τους με το σεξ και την

απόλαυση από αυτό (Πούλιος, 2018β). Η εσωτερίκευση όλων αυτών και η μικρότερη ή μεγαλύτερή τους επικράτηση επί της υποκειμενικότητας του ατόμου συνιστούν την εσωτερικευμένη ομοφοβία που φέρει και την οποία αναπόφευκτα συναντάμε κατά την κλινική μας πρακτική (Blechner, 2009· Friedman & Downey, 2002· Frommer, 1994).

Η λύση, σύμφωνα με την εμπειρία μου, επέρχεται πολύ συχνά μέσω μιας προσχηματικής εγγραφής στον επικρατούντα κοινωνικό δεσμό, της διαμόρφωσης ενός σχηματισμού που προσιδιάζει σε αυτόν του «ψευδούς εαυτού» (Winnicott, 1986, 2003), όπως έκανε ο Αχιλλέας, μέσα από την εργατικότητα του και τα επιτεύγματά του. Το μόρφωμα αυτό είναι κοινό σε όλους τους ανθρώπους καθώς αποτελεί προϋπόθεση κοινωνικοποίησης στην εκάστοτε συνθήκη με την οποία εμπλέκονται (Winnicott, 1986). Ωστόσο, υπό συνθήκες απειλής και τραύματος, ο ψευδής εαυτός ενισχύεται οδηγώντας σε μια αποσύνδεση του υποκειμένου από τις πλευρές του αυτές τις οποίες βιώνει ως απειλητικές, ευάλωτες ή και χωρίς ελπίδα να βρουν κάποιο φιλόξενο περιβάλλον να εκφραστούν (González, 2013). Στις περιπτώσεις αυτές το άτομο δύναται να απαρνιέται ένα τμήμα της εμπειρίας του, να υπερπροσπαθεί ενοχικά να αποδείξει την αξία του και να είναι επιθυμητό και αποδεκτό από τον Άλλο μέσα από συχνά σπουδαία επιτεύγματα, από τα οποία δεν αντλεί το ίδιο ικανοποίηση. Άλλοτε ζει μια διπλή ζωή υπό την απειλή της καταστροφής που θα επέλθει αν οι διχοτομημένες πλευρές του διασταυρωθούν ή αποσυνδέεται από το σώμα του αμελώντας τη φροντίδα, την προστασία και αδυνατώντας να ικανοποιηθεί από αυτό και την εικόνα του, η οποία οφείλει να είναι τέλεια προκειμένου να είναι αποδεκτή, όπως χαρακτηριστεί μπορεί να αντιληφθεί κανείς από την απαίτηση παρουσίας σε εφαρμογές γνωριμιών όπως το grindr⁶ κ.ά. Η ανάγκη της τελειό-

6. [Σ.τ.Ε.]: Dating apps: Grindr, Romeo, Hornet, Scruff κ.ά.: Ειδικά για τους γκέι άνδρες και ΑΣΑ, η χρήση κοινωνικών δικτύων γνωριμιών είναι συχνά ο μόνος τρόπος κοινωνικής αλληλεπίδρασης και πολλές φορές έχει συγκεκριμένη στόχευση και τρόπο χρήσης: άμεσο και γρήγορο σεξ, σε ζευγάρια ή ομαδικά, ή σεξουαλική δραστηριότητα μέσω διαδικτύου (π.χ. αποστολή φωτογραφιών, χρήση κάμερας). Λόγω του στίγματος που επιφέρει η ανδρική ομόφυλη σεξουαλικότητα, πολλά «προφίλ» ανδρών σε παρόμοιες πλατφόρμες αναπαριστούν χαρακτηριστικά στοιχεία εσωτερικευμένης ομοφοβίας, ομοκανονικότητας, χονδροφοβίας ή/και στίγματος προς τον HIV. Οι περισσότερες από αυτές τις εφαρμογές λειτουργούν βάσει γεωγραφικού προσδιορισμού, αναγράφοντας και τις αποστάσεις μεταξύ «πομπού» και «λήπτη» μηνυμάτων, π.χ. 1,2 χλμ. Έτσι εντοπίζονται πρώτα τα άτομα που βρίσκονται πιο κοντά γεωγραφικά και που έχουν ευκολότερη πρόσβαση το ένα στο άλλο, διευκολύ-

τητας του ψευδούς εαυτού και της εικόνας εν γένει είναι άλλωστε κάτι το οποίο δύναται να επαναληφθεί με τραυματικό χαρακτήρα όταν το άτομο θα προσπαθήσει να συγκροτήσει έναν νέο κοινωνικό δεσμό με την γκέι κοινότητα. Καίτοι η σύναψη κοινωνικού δεσμού με την γκέι κοινότητα αποτελεί συχνά κομβικό παράγοντα για μια πιο ικανοποιητική ζωή (Blechner, 2009· Frommer, 1994· Millot, 2001· Sake-topoulou, 2011a), η ανάγκη αποδοχής του Άλλου που αυτή συνιστά δύναται να οδηγήσει στην εκ νέου εγγραφή μέσα από έναν ψευδή εαυτό. Ένα σημείο διαφοροποίησής μου από την κλασική θεωρία του ψευδούς εαυτού είναι ότι, όπως θα έγινε ενδεχομένως αντιληπτό, δεν έχει γίνει λόγος για αληθή εαυτό. Αυτό συμβαίνει καθώς επί της ουσίας δεν υπάρχει ένας εαυτός ο οποίος να είναι πιο αληθής από κάποιον άλλο, αλλά ο κατακερματισμός της υποκειμενικότητας και του βιώματος, ο οποίος δεν επιτρέπει την εμπλοκή με την εμπειρία στο σύνολό της και τη δυνατότητα ευχαρίστησης μέσα από τη ζωή με τον εκάστοτε μοναδικό υποκειμενικό τρόπο. Αντιθέτως, όσες πλευρές του υποκειμένου συγκροτούν τον ψευδή εαυτό παραμένουν δικές του και εξίσου αληθινές με τις άλλες, αλλά στην πραγματικότητα αποξενωμένες. Αν μιλά κανείς για έναν αληθή εαυτό, θα μπορούσε να αναφέρεται σε μια πιο ευέλικτη και αυθεντική υποκειμενική τοποθέτηση, η οποία επιτρέπει στο υποκείμενο κάποια ανάληψη της επιθυμίας του και τη διαχείριση του μη συμβολοποιήσιμου πραγματικού του σώματος και της σεξουαλικότητας.

HIV: Από την ασθένεια του Άλλου στο όριο της Άλλης απόλαυσης

Ο HIV και η επιδημία του AIDS αποτέλεσε ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά παραδείγματα του πώς οι διακρίσεις και η διαχείριση σε κοινωνικό επίπεδο της Άλλης απόλαυσης δύναται να στιγματίσουν ανεπανόρθωτα μια ομάδα ανθρώπων και να σημάνουν τη σεξουαλι-

---

νοντας την αναζήτηση της πιο άμεσης και «προσβάσιμης» διαθέσιμης σεξουαλικής συνεύρεσης. Με κάθε αλλαγή της γεωγραφικής θέσης ενός ατόμου (δηλαδή με κάθε μετακίνησή του), ανανεώνονται και τα προφίλ που παρουσιάζονται πρώτα στη σελίδα της εφαρμογής, ώστε πάντα να εμφανίζονται πρώτα τα άτομα που βρίσκονται πιο κοντά του. Αυτό συμπεριλαμβάνει επομένως και την αλλαγή θέσης του εκάστοτε «πομπού» και του «λήπτη», οπότε μπορεί κανείς να παρατηρήσει αν κάποιος ήρθε πιο κοντά στο σημείο που βρίσκεται ο ίδιος, ή απομακρύνθηκε, και βέβαια ανανεώνεται συνεχώς η λίστα των «κοντινών» του.

κότητά τους μέσα από την εσωτερίκευση του εν λόγω στίγματος (Blechner, 2009· Παπαδοπετράκης & Πούλιος, 2019· Πούλιος, 2018α). Η σύνδεσή του αποκλειστικά με την γκέι κοινότητα και τους χρήστες ουσιών αποτέλεσε άλλωστε κομβικό παράγοντα για την εξάπλωση του HIV στον δυτικό κόσμο (Παπαδοπετράκης & Πούλιος, 2019). Στις αρχές της επιδημίας, πριν απομονωθεί ο ιός, οι κυβερνήσεις, αλλά και σε κάποιον βαθμό η επιστημονική κοινότητα, έδειξαν σοβαρή ολιγωρία να επενδύσουν στην έρευνα και την καταπολέμηση του συνδρόμου, μέχρι αυτό να πάρει πια διαστάσεις ιδιαίτερα μεγάλες και η ακτιβιστική δράση ατόμων και συλλογικοτήτων της ΛΟΑΚΤΙ+ κοινότητας να ασκήσει αρκετή και συστηματική πίεση ώστε να υπάρξει ανταπόκριση (Blechner, 2009· Παπαδοπετράκης & Πούλιος, 2019). Παρ' όλα αυτά, ο HIV και η αντιμετώπισή του αποτέλεσε ένα από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα της ιατρικής, καθώς εντέλει σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα έγινε εφικτή η αντιμετώπισή του με εξελισσόμενες φαρμακευτικές αγωγές, μέχρι που σήμερα έχει πλέον αποδειχθεί ότι οι άνθρωποι που ζουν με τον HIV έχουν ανάλογο προσδόκιμο ζωής με τον υπόλοιπο πληθυσμό, ενώ ο ιός δεν μεταδίδεται⁷ με τη λήψη της αντιρετροϊκής αγωγής, όταν το μικό φορτίο καταστεί μη ανιχνεύσιμο (Παπαδοπετράκης & Πούλιος, 2019).

Παρ' όλα αυτά, ο HIV παραμένει μια κοινωνική ασθένεια, η οποία κατά τη μετάδοσή της ενεργοποιεί ένα σύνολο φαντασιώσεων και δύναται να «επιμολύνει» το άτομο με ένα κοινωνικό φαντασιακό που δύναται να καταστεί ιδιαίτερα δυσβάσταχτο (Πούλιος, 2018α). Αν αναρωτηθεί κανείς σε σχέση με τη σημερινή κατάσταση του εν λόγω κοινωνικού φαντασιακού, μπορεί να ανατρέξει στη δολοφονία του Ζακ Κωστόπουλου και στο πώς προβλήθηκε από πολλά μέσα, δημοσκοπήσεις κ.λπ. Το κοινό κλήθηκε να πάρει θέση σε σχέση με ένα δίπολο, στη μια πλευρά του οποίου τοποθετούνταν το ίδιο το κοινό των «νοικοκυραίων», ενώ στην άλλη, με ιδιαίτερα τονισμένο τρόπο, η χρήση ουσιών, ο σεξουαλικός προσανατολισμός και η οροθετικότητα. Αυτή η τοποθέτηση των μέσων επικοινωνίας αλλά και οι αντιδράσεις και οι γνώμες για το κατά πόσο δικαιολογείται ο φόνος ενός ανθρώπου βάσει αυτών είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα της βίας που ασκείται ή είναι σε αναμονή να ασκηθεί σε όποιο άτομο βρίσκεται σε ό,τι κοινωνικά τοποθετείται σε περιθωριακές απολαύσεις. Η απειλή

7. Για περισσότερες πληροφορίες σε σχέση με τον HIV και τα σύγχρονα δεδομένα σε σχέση με αυτόν, μπορεί κανείς να ανατρέξει μεταξύ άλλων στην ιστοσελίδα του Συλλόγου Οροθετικών Ελλάδος «Θετική Φωνή», <https://positivevoice.gr/>.

που αυτές συνιστούν στην όποια κανονικότητα και σε συνδυασμό με τον μετανεωτερικό φιλελεύθερο κοινωνικό δεσμό και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του (Brousse, 2006· Lacan 2014/1991, 2015/2005) εκλύει βίαιες έως δολοφονικές αντιδράσεις (Πούλιος, 2015, 2018α). Κατά τη λογική αυτή, οφείλει κανείς, προκειμένου να μιλήσει για την ψυχική υγεία και τη σχέση της με τον HIV, να αναλογιστεί τον ρόλο του σε αυτούς που δεν ζουν με αυτόν, καθώς ο HIV συνιστά πάντα την ασθένεια του Άλλου (Blechner, 2002, 2009· Dean, 2003). Τονίζεται στο σημείο αυτό ότι μεγάλος αριθμός των ανθρώπων που ζουν με τον HIV δεν αντιμετωπίζουν ψυχολογικά προβλήματα και έχοντας συχνά με κόπο, θάρρος και τύχη διαχειριστεί την οροθετικότητα και την εσωτερικευμένη ομοφοβία διάγουν ικανοποιητικές ζωές, πολύ συχνά στηρίζοντας με πολύ ουσιαστικό τρόπο άλλα μέλη της κοινότητας. Παρ' όλα αυτά, το βάρος των προαναφερθέντων ενέχει για πολλούς ανθρώπους σοβαρές συνέπειες.

Ο φόβος του άγνωστου, το δράμα του θανάτου οικείων και η ανακούφιση ότι το προφυλακτικό σώζει κυριολεκτικά ζωές, τα οποία έζησε η γενιά των ΑΣΑ της εποχής του AIDS, δεν είναι αυτά που προεξάρχουν σήμερα (Blechner, 2002· Yang, 2001). Το τραύμα της επιδημίας είναι εξαιρετικά πρόσφατο και εγείρει συχνά φόβο και φαντασιώσεις θανάτου, παρά την καθησύχηση που προσφέρεται από την κοινότητα και τους γιατρούς. Σήμερα ο HIV και η μετάδοσή του αποτελεί τη σήμανση μιας άλλης μορφής υποκειμενικού θανάτου ή το πέραςμα σε μια «άλλη πλευρά», όπως πολλοί αναλύόμενοι περιγράφουν. Ο HIV είναι συνδεδεμένος με την ομόφυλη σεξουαλικότητα και όχι με συγκεκριμένες σεξουαλικές πρακτικές υψηλότερου κινδύνου (Πούλιος, 2018α), και μάλιστα με μια σεξουαλικότητα η οποία είναι «βρόμικη», καθώς θεωρείται ασύδοτη, ανεύθυνη κ.λπ. (Dean, 2003). Διαφαίνεται η ακόμα ισχυρή σύνδεση του HIV με μια ορισμένη ηθική η οποία το καθιστά ένα «μη εγώ», όπως περιγράφει ο Blechner (2009). Αποτελεί κόμβο φαντασίωσης και ανάσχεσης της Άλλης σεξουαλικότητας, ενδεχομένως σημείο αναφοράς του θρυμματισμού (shattering) του εγώ, ως κατάσταση αναδιαπραγμάτευσης της σεξουαλικότητας, όπως περιγράφεται από τη Saketopoulou (2014). Ο HIV είναι ένα σημαίνον που εκπροσωπεί το τίμημα της ήδη ενοχοποιημένης ομόφυλης επιθυμίας και νοηματοδοτεί τη διαχείρισή της ως πιθανό πεπρωμένο της (Πούλιος, 2018α). Συνεπώς, φτάνοντας κανείς στο πεπρωμένο αυτό, βιώνει πράγματι μια μορφή θανάτου, όχι απαραιτήτως με την αρνητική έννοια. Από μια άλλη σκοπιά, ο HIV, το προφυλακτικό και το απροφύλακτο σεξ αποτελούν όρια διαπραγμάτευσης της συναισθημα-

τικής εγγύτητας ή ακόμα και μέσο διαπραγμάτευσης μιας ήδη καταπιεσμένης και στιγματισμένης σεξουαλικότητας (Blechner, 2002, 2009). Αν για τις παλαιότερες γενιές το προφυλακτικό είναι ένα μικρό τίμημα για την ασφάλεια της ζωής τους, για τη σύγχρονη γενιά το απροφύλακτο σεξ αποτελεί σημείο σεξουαλικής απελευθέρωσης αλλά και εκ νέου στιγματισμό της επιθυμίας τους να συνδεθούν με το άτομο ή τα άτομα που επιθυμούν και να βιώσουν την εγγύτητα και την ευχαρίστηση (Blechner, 2002) ως εάν αυτή θα έπρεπε να υφίσταται μια θυσία. Υπό την έννοια αυτή ο ιός γίνεται μια εκ των υστέρων νοηματοδότηση της παραβιαστικής μετάδοσης του αινιγματικού σημαίνοντος και των φαντασιώσεων οι οποίες συγκροτήθηκαν ως μετάφρασή του. Η μετάφραση αυτή τις καθιστά μεταξύ άλλων βρόμικες, καθιστώντας την ίδια τη σεξουαλικότητα και την ηδονή βρόμικες. Έχει ενδιαφέρον ότι στην ίδια τη διαλεκτική επαγγελματιών υγείας αλλά και εντός της γκέι κοινότητας το «είμαι καθαρός» σημαίνει ότι δεν είμαι οροθετικός.

Το «είμαι βρόμικος» είναι κάτι που πολύ συχνά έρχεται στον λόγο των ανθρώπων που ζουν με τον HIV και αποτελεί μια ολόφραση η οποία υποτάσσει το υποκείμενο στις φαντασιώσεις που εγείρει, αποκλείοντάς το από τη συγκρότηση κοινωνικού δεσμού πέραν της επικρατείας της (Πούλιος, 2018α). Ως ολόφραση έρχεται να παραλύσει την αλυσίδα των σημαινόντων, η οποία επιτρέπει τη νοηματοδότηση, τη συμβολοποίηση και την πρόσβαση στην επιθυμία. Ο Αίμων, περιγράφοντας την πρώτη του επίσκεψη στη Μονάδα Ειδικών Λοιμώξεων, έλεγε: «Έβλεπα εκεί τοξικομανείς και περιθωριακούς, ανθρώπους που θεωρούσα ότι βρίσκονταν στην άλλη όχθη στην οποία πέρασα με τη διάγνωση, τώρα θα σκέφτονταν όλοι ότι είμαι και εγώ ένας από αυτούς, θα έπρεπε να είμαι ένας από αυτούς πλέον αφού κανείς άλλος δεν θα με δεχόταν. Φοβόμουν μη με δει κανείς εκεί, καταλάβει τι ήμουν και το κοινοποιήσει, το μάθει η οικογένεια, οι συνάδελφοι... από εδώ και πέρα, αν θα ξαναέκανα σχέση θα ήταν μόνο με κάποιον οροθετικό». Ο HIV έγινε μια θέση από την οποία γινόταν η θέαση της εικόνας που συγκροτεί το εγώ και το σώμα, όπως αναφέρει επίσης η Yang (2001). Ο άνθρωπος αυτός κατάφερε να επεξεργαστεί το στίγμα που έφερε και ο ίδιος για τις περιθωριακές απολαύσεις, αλλά και σε σχέση με το ότι δεν ήταν «σαν αυτούς», όπως άκουγε σχετικά άριστα από παιδί να αναφέρουν οι γονείς του σε σχέση με ανθρώπους που βρίσκονταν στο κοινωνικό περιθώριο ή και έναν «θηλυπρεπή ομοφιλόφυλο» που ζούσε στη γειτονιά του. Μέσα από επιμέλεια στο σχολείο, τις σπουδές και αργότερα στην καριέρα του, υιοθετώντας μια

εικόνα «καλού παιδιού» όσο βρισκόταν με άλλους, προσπάθησε να βγάλει την οικογένειά του ασπροπρόσωπη, αλλά και να φροντίσει, μέσα από αυτόν τον ψευδή εαυτό, να κρατήσει τους άλλους σε απόσταση. Επέλεγε πάντα να μένει μόνος του, μακριά από τους δικούς του, από πολύ μικρός, προκειμένου να αισθανθεί ασφαλής, αντιμετωπίζοντας παράλληλα προβλήματα κοινωνικοποίησης, καθώς δεν μπορούσε να βιώνει τις επαφές του με έναν αυθεντικό τρόπο, αφού προσανατολιζόταν πάντα στο πώς αναμενόταν να αφομοιωθεί από το περιβάλλον του προκειμένου να γίνει αποδεκτός. Όταν έμεινε μόνος πια, ανακάλυψε ότι αναζητούσε άτομα περιθωριακά με τα οποία θα έκανε «βρόμικο σεξ». Το ίδιο το όριο μεταξύ καθαρού και αποδεκτού αφενός, βρόμικου και επιθυμητού αφετέρου έγινε ένα διεγερτικό σημείο αναφοράς, καθώς το υποκείμενο, δεσμευμένο από συγκεκριμένες αναπαραστάσεις του Άλλου και με την επιβολή της επιθυμίας του να είναι κάτι σαφώς διαφορετικό από αυτό που αισθάνεται, καταφεύγει συχνά σε αυτό που η Saketopoulou (2019) περιγράφει ως «οριακή συναίνεση». Πράγματι, ο Αίμων μπόρεσε να αισθανθεί ελεύθερος και ικανός να ευχαριστηθεί αυθεντικά μέσα από έντονες και ίσως ριψοκίνδυνες σεξουαλικές πρακτικές με «βρόμικους» παρτενέρ, προκειμένου να διαπραγματευτεί την επιθυμία του και να βιώσει αυθεντικά τον εαυτό του, με τίμημα να του μεταδοθεί ο ιός.

Πολλοί άνθρωποι που ζουν με τον HIV αισθάνονται ακόμα μεγαλύτερες ενοχές και εκπλήσονται συνειδητοποιώντας το πόσο ριψοκίνδυνοι στάθηκαν και σε πόση άρνηση ήταν σε σχέση με την πιθανότητα μετάδοσης του HIV. Η διάψευση είναι ένας συχνός μηχανισμός άμυνας έναντι της απειλής της εισβολής αυτού που ο Blechner (2009) περιγράφει ως «μη εγώ» στο πεδίο της εμπειρίας του ατόμου. Συνιστά απάρνηση του ευνουχισμού, ο οποίος θεωρώ ότι, όταν έχει ως σημείο αναφοράς την ετεροκανονικότητα, για τα άτομα που ζουν εκτός αυτής, αποτελεί πολύ συχνά μάλλον τη φαντασιακή επιβολή ενός πανίσχυρου Άλλου που τα απορρίπτει και όχι εισαγωγή σε μια συμβολική εγγραφή στο σχετιζέσθαι. Υπό την έννοια αυτή άλλωστε η διαστροφή,⁸ με την οποία πολλοί ψυχαναλυτές διαγιγνώσκουν αυτούς

---

8. Βασικό σημείο αναφοράς στη διάγνωση της διαστροφής ως δομή στην ψυχανάλυση είναι η απάρνηση του ευνουχισμού και κατά συνέπεια της έμφυλης διαφοράς (Dimen, 2001). Οι κλασικοί ορισμοί ως έμφυλη διαφορά λαμβάνουν μόνο την ετεροκανονική και το βιολογικό φύλο, κάτι αναντίστοιχο σε πολύ βασικές ψυχαναλυτικές έννοιες, θεμελιωμένες ήδη από την εποχή του Φρόιντ. Υπό τη λογική αυτή, ένα άτομο το οποίο δεν είναι ετεροκανονικό ή δεν επιθυμεί σεξουαλική επαφή με το

τους ανθρώπους, δεν είναι τόσο μια ψυχική δομή όσο ένας τρόπος επανεγγραφής στον κοινωνικό δεσμό και πρόσβασης στη σεξουαλική απόλαυση με ταυτόχρονη διαπραγμάτευση των τραυμάτων τα οποία έχουν βιωθεί (Dimen, 2001· Saketopoulou, 2014, 2019).

Η επικράτηση του ψευδούς εαυτού οδηγεί άλλωστε στην αποσύνδεση και από το σώμα (Winnicott, 1986, 1991/1958, 2003), με αποτέλεσμα αυτό να μπαίνει ως βασικός φραγμός στην εισβολή του κοινωνικού Άλλου (Πούλιος, 2018α). Σε αυτή τη θέση το σώμα εξαντλείται μόνο στη συντήρηση της εικόνας του προκειμένου να το απολαύσει ο Άλλος, ενώ η ουσιαστική προστασία και η φροντίδα του είναι πλημμελείς. Η διάγνωση του HIV είναι συχνά ένα σημείο όπου η αποσύνδεση του υποκειμένου από τον ψευδή εαυτό και το σώμα παύει με τρόπο που συχνά βιώνεται ως βίαιος. Η αμυντική προσχηματική επιτέλεση του ψευδούς, κοινωνικά προσαρμοσμένου εαυτού έρχεται αναδρομικά αντιμέτωπη με την υποκειμενική ιστορία και τα τραύματά της. Υπάρχουν οροαρνητικοί άνθρωποι οι οποίοι φαντασιώνουν ασυνείδητα την ορομετατροπή ως τον δρόμο να γίνει ένα coming out από μια συμπαγή και αφόρητη ζωή κατά την οποία κρατούν τη σεξουαλική τους ζωή κρυφή, διεγειρόμενοι ταυτόχρονα από το παιχνίδι με τον κίνδυνο (Blechner, 2009· Πούλιος, 2018α). Η ρήξη ωστόσο που επιφέρει η επί πραγματικού μετάδοσης δεν μπορεί παρά να είναι αποδιοργανωτική και να βιώνεται ως δυνητικά τουλάχιστον καταστροφική για το υποκείμενο, αφού η κατεξοχήν θωράκισή του καταρρέει. Μένει συνεπώς έκθετο εκ νέου στη βία την οποία έχει υποστεί και στους κινδύνους που ελλοχεύει ο αφιλόξενος Άλλος, τόσο στην κοινωνία εν γένει όσο και στην ίδια της γκέι κοινότητα. Είναι γνωστό από την ψυχαναλυτική ψυχοσωματική ότι η ρήξη που επέρχεται από το πραγματικό του σώματος, ήτοι όταν ασθενεί ή βάλλεται ο οργανισμός, παγώνει τις διεργασίες της συμβολοποίησης και το εν λόγω τραύμα έλκει άλλυτες συγκρούσεις, πρώιμες φαντασιώσεις και καταδιωκτικές πλευρές των αντικειμενοτρόπων σχέσεων (Bronstein, 2010· Κανελλο-

---

άλλο βιολογικό φύλο με απώτερο σκοπό την τεκνοποίηση ή με τους πιο συνήθεις και κοινωνικά αποδεκτούς τρόπους θα μπορούσε να διαγνωστεί ως διαστροφικό, κάτι που αποτελεί επιβολή μιας συγκεκριμένης κανονικότητας και προκατάληψης, η οποία άλλωστε οδήγησε και ακόμα οδηγεί ψυχαναλυτικά ινστιτούτα ανά τον κόσμο να θεωρούν ότι λεσβίες και γκέι, για παράδειγμα, δεν μπορούν να γίνουν ψυχαναλυτές επειδή η δομή τους είναι αυτή της διαστροφής (Blechner, 2009). Στο παρόν σημείο σχετικοποιείται συνεπώς η διαστροφή με μια λογική επανοικειοποίησης της έννοιας, όπως συστήνει η Saketopoulou (2014, 2019), προκειμένου τα φαινόμενα στα οποία αναφερόμαστε να γίνουν αντιληπτά με άλλον τρόπο.

πούλου, 2000· Malichin, 2010· Manolopoulos, 2006· McDougall, 2001/1996· Rappoport de Aisemberg, 2010· Yang, 2001), όπως καταδικωκτική είναι ακριβώς αυτή η εισβολή στο σώμα του ιού που καταστρέφει τις άμυνές του.

Ο Αντίνοος είναι ένας επίσης νεαρός ευπαρουσίαστος άνδρας λίγο πριν τα 30, με πλούσιες σπουδές και επιτεύγματα. Έχει ένα σοβαρό ιστορικό χρόνιας σεξουαλικής κακοποίησης από παιδί από οικείο πρόσωπο, πολύ μεγαλύτερης ηλικίας. Οι γονείς του ήταν συναισθηματικά κακοποιητικοί, αγνοώντας τις δυσκολίες του, καλώντας τον να είναι πιο δυνατός και να μην παραπονιέται, επί της ουσίας ευοδώνοντας εν αγνοία τους τις επαφές με το πρόσωπο που ασκούσε την κακοποίηση. Περιγράφει και αυτός πόσο φοβόταν τις παρέες με τα άλλα αγόρια, πόσο τον πλήγωνε και τον ενοχοποιούσε το γεγονός ότι δεν μπορούσε να είναι όπως αυτά, ικανοποιώντας την επιθυμία του πατέρα του, και πώς έβρισκε ως μόνο περιβάλλον τη φροντίδα και την αποδοχή στο άτομο που τον κακοποιούσε. Μολονότι το αισθανόταν όλο αυτό «λάθος», είχε πείσει τον εαυτό του ότι εκείνος το προκαλούσε. Δεν φανταζόταν ότι θα έβρισκε αποδοχή και θα ένιωθε επιθυμητός οπουδήποτε αλλού. Καταφέροντας να αποδεσμευτεί στα πρώτα χρόνια ενηλικίωσης από τον άνδρα αυτόν, αναζήτησε την αποδοχή και τη συναισθηματική εγγύτητα, ενίοτε με καταναγκαστικό τρόπο, στο σεξ, με πλημμυλείς προφυλάξεις, κάτι που είχε προκύψει από την άρνηση του μεγαλύτερου άνδρα να χρησιμοποιούν προφυλακτικό. Λίγο αργότερα διαγνώστηκε με HIV, γεγονός που τον κλόνησε βαθιά, αλλά και πάλι είπε στον εαυτό του ότι υπερβάλλει και θα έπρεπε να είναι δυνατός. Συνέχισε την πλούσια σεξουαλική του ζωή, δεχόμενος συχνά τις όποιες βίαιες και υποτιμητικές συμπεριφορές, «αφού στο τέλος της μέρας θα μπορούσα να κοιμόμουν αγκαλιά τους». Στην πορεία γνώρισε το chemsex, η εμπλοκή του με το οποίο ήταν η αφορμή να αναζητήσει ψυχανάλυση. Στο πλαίσιο της θεραπείας του αναγνώρισε, αναστοχαζόμενος τη μεταβίβαση και επεξεργαζόμενος την ιστορία του, τις αρνητικές επιπτώσεις που είχε η κακοποίηση στη ζωή του, συνειδητοποιώντας ότι όλα αυτά δεν ήταν δικό του φταίξιμο. Στο σημείο αυτό συνειδητοποίησε ότι η διάγνωση ήταν η επανέναρξη της ζωής του, καθώς ξαναβίωσε ύστερα από αυτή το αίσθημα ότι θα έπρεπε και πάλι να είναι στην ντουλάπα ως οροθετικός, αλλά και να αποδέχεται την όποια κακοποιητική συμπεριφορά χωρίς να μπορεί να μιλήσει γι' αυτή, αφού ήταν δικό του φταίξιμο το ότι κόλλησε, όπως ήταν δική του αποτυχία να επιτελέσει ως παιδί τον ανδρικό ρόλο, όπως όφειλε.

Είναι πολύ συχνό σε γκέι άνδρες η μετάδοση του HIV να αποκαλύπτεται στο πλαίσιο της θεραπείας τους ως ρήξη των όποιων μέχρι τότε μέσων διαχείρισης του ιστορικού παιδικής κακοποίησης. Η κακοποίηση των ανδρών παραμένει ταμπού και εντός της γκέι κοινότητας, κάτι που οδηγεί συχνά σε μια ζωή όπου η ψυχική επιβίωση επέρχεται με μεγάλο κόστος και η δυνατότητα ευχαρίστησης είναι εξαιρετικά περιορισμένη, ακόμα και αν η ζωή τους αποτελεί παράδειγμα προσωπικής προσπάθειας και θαυμαστών επιτευγμάτων, ενώ βεβαίως υπάρχουν και πολλοί οι οποίοι αναδιπλώνονται, παραιτούνται και δεν θα αναζητήσουν βοήθεια (Corbett, 2018). Σε κάθε περίπτωση, η κακοποίηση συχνότατα αποδίδεται στην αίσθηση της «λάθος φύσης» του ατόμου και στην απότυχία του να επιτελέσει τον έμφυλο ρόλο που απαιτείται από τους ανθρώπους που το αγαπάνε. Αυτό οδηγεί στην ταύτιση με τον επιτιθέμενο, σε περάσματα στην πράξη και αποσύνδεση από την υποκειμενική ιστορία και το συναίσθημα. Η μετάδοση του ιού επιφέρει μια βίαιη ρήξη σε αυτή την ισορροπία που έχει επιτευχθεί και, επαναφέροντας στο ψυχικό προσκήνιο όλο το υπό διάφευση βίωμα κακοποίησης, το καθιστά εκ νέου έγκυρο και δικαιολογημένο. Ο εκ νέου διαμορφούμενος ψευδής εαυτός εδώ αποσκοπεί στην αποδοχή από την γκέι κοινότητα, στην οποία είχε βρει καταφύγιο. Ωστόσο, αυτή η επανεγγραφή συμπεριλαμβάνει και τη νομιμοποίηση της κακοποίησης στο πλαίσιο της αναβίωσης μιας ζωής, όπου μια πλευρά του υποκειμένου θα πρέπει να παραμένει κρυφό ή, αν αποκαλυφθεί, καθίσταται ενδοτικό σε όποια βία του προκληθεί. Το σώμα, χάρη στην αγωγή, δεν νοσεί από τον ιό αλλά από τη φαντασίωση που έχει συνδεθεί με τη σεξουαλικότητα ως βρόμικη (Dean & Lane, 2001) από πολύ νωρίς στη ζωή. Το υποκείμενο περνά σε μια υποτιθέμενη Άλλη απόλαυση, δαιμονοποιημένη, βρόμικη και αναπόφευκτα αντικείμενο της όποιας δικαιολογημένης επίθεσης ή απόρριψης, καθώς όπως αναφέρουν πολλοί, «και εγώ όσο ήμουν καθάρως, θα απέρριπτα έναν οροθετικό».

Κάθε ασυνείδητη επανάληψη ωστόσο δεν είναι αδιέξοδο πεπρωμένο της υποκειμενικής ιστορίας ως προς την κατάληξή της, όσο φέρνει το υποκείμενο αντιμέτωπο με το πεπρωμένο του πραγματικού, του σώματος και της σεξουαλικότητας (Lacan, 2011/2005· 2015/2007). Η αδυνατότητα που συνιστά η προσπέλασή τους, στο μέτρο που θα παραμένουν πάντα αινιγματικά, εγκαλεί επινόηση, εκ νέου διαπραγματεύσή τους (Saketopoulou, 2014, 2019), γιατί όχι και πειραματισμό. Με άλλα λόγια, η αναβίωση μιας παρελθούσας τραυματικής συνθήκης μέσα από μια ενεστώσα, όπως η μετάδοση του HIV, έλκει τη φα-

ντασίωση προκειμένου να πάρει μορφή (Bronstein, 2010· Καννελουπούλου, 2000). Ταυτόχρονα όμως επιτρέπει μια εκ νέου δυνατότητα διαπραγματεύσης του εαυτού, σύνδεσης με τον Άλλο και ανάληψης της επιθυμίας κόντρα σε μια θανατηφόρα, στο μέτρο που είναι αδιέξοδη, απόλαυση. Πράγματι, η ασθένεια του σώματος συχνά συνοδεύεται από μια απόσυρση ψυχολογικών φαινομένων ακόμα και συμπτωμάτων προς επένδυση του σώματος που νοσεί (Freud, 1917· Smadja, 2009/2001). Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε μια χρηστική, αλεξιθυμική ζωή με προεξάρχοντα τον κοινωνικό κομπορμισμό (McDougall, 2001/1996· Rappoport de Aisemberg, 2010· Smadja, 2009/2001). Μολαταύτα, αν καταστεί δυνατό να σπάσει η ολόφραση του «είμαι βρόμικος» μέσα από την εργασία με τον εαυτό μέσω μιας ψυχοθεραπείας, συμμετοχής σε ΛΟΑΤΚΙ+ ομάδες κ.ά., ο HIV αντικαθιστά ως κύριο σημαίνον το γκέι, αλλά ταυτόχρονα επιτρέπει να ξανατεθεί σε κίνηση η αλυσίδα των σημαίνοντων επιτρέποντας νέες νοηματοδοτήσεις (Πούλιος, 2018α). Το υποκείμενο διαλεκτικοποιεί την επιθυμία του, σύμφωνα με τον ορισμό του Λόγου του Υστερικού του Λακάν (Lacan, 2014/1991), επιτρέποντας μια νέα διαπραγματεύσή της (Πούλιος, 2018α). Με μια τέτοια ρήξη στο σώμα, την εικόνα του και την αίσθηση εαυτού, έρχεται κανείς αντιμέτωπος με ό,τι έχει υπάρξει αδιαμορφωμένο (Press, 2016), πλημμελώς ή όχι αυθεντικά νοηματοδοτημένο μέσα του. Η ασθένεια του σώματος αποτελεί έναν τρόπο να επανοικήσει κανείς με νέους όρους το σώμα και αναπόφευκτα τη σεξουαλικότητα. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία όταν το υποκείμενο έχει αποσυνδεθεί από το σώμα και έχει βιώσει τη σεξουαλικότητά του ως καταδιωκτική.

Αξίζει ωστόσο να τονιστεί στο σημείο αυτό η απαίτηση να αποφύγει κανείς τον κίνδυνο μιας εκ νέου ενοχοποίησης μέσα από ερμηνείες όπως οι προαναφερθείσες. Οι διατυπώσεις μου αναφέρονται σε ασυνείδητες διεργασίες και επί της ουσίας τον τρόπο με τον οποίο το υποκείμενο καταφέρει να επιβιώσει, ενίοτε άναρχα και ασυμβίβαστα (Zaltzman, 2019/1979), όχι ως οριακό πρωτογενώς το ίδιο αλλά εντός μιας οριακής, εξαιρετικά αφιλόξενης εμπειρίας, ενός καθόλου διευκολυντικού περιβάλλοντος. Έχοντας κατά νου αυτό, και δεδομένου ότι ο σκοπός και ο χώρος του παρόντος κεφαλαίου δεν είναι να εντροφήσει σε θέματα τεχνικής, θα πρέπει να τονιστεί ότι στο πλαίσιο της ψυχοθεραπείας με ανθρώπους όπως αυτοί που περιγράφω σκοπός είναι να μην ενοχοποιήσει κανείς περαιτέρω με τη στάση του. Ας μην ξεχνάμε ότι εν αντιθέσει με άλλες χρόνιες παθήσεις, ο HIV προκύπτει από μια συγκεκριμένη, συχνά ήδη ενοχοποιημένη συμπεριφορά σε μια συγκεκριμένη στιγμή ένεκα μιας υποτιθέμενης «επιλογής»

του ατόμου. Η ουδετερότητά μας δεν είναι καθόλου επιβεβαιωτική σε αυτές τις περιπτώσεις. Συχνά η ίδια η τραυματική συγκρότηση της σεξουαλικότητας των ανθρώπων για τους οποίους μιλάω εν μέρει οφείλεται στην «ουδετερότητα» του περιβάλλοντος το οποίο απέτυχε να δώσει μια απάντηση η οποία θα καθιστούσε έγκυρο το βίωμά τους, και κατά συνέπεια με μια τέτοια θέση εκ μέρους μας επαναλαμβάνουμε αυτή την τραυματική συνθήκη. Συχνά η στάση ουδετερότητας εκ μέρους ψυχαναλυτών και θεραπευτών, όπως περιγράφει ο Frommer (1994), η οποία έχει ως πρόσχημα ότι όλους τους αντιμετωπίζουν ως το ίδιο οπότε δεν είναι ρατσιστές, θεωρώ ότι υποθάλλει μια άμυνά τους έναντι της Άλλης απόλαυσης που εκπροσωπεί ασυνείδητα ο αναλυόμενος για τους ίδιους. Θεωρούν ως αυτοαποκάλυψη, κάτι βεβαίως ασυμβίβαστο με βασικές αρχές της ψυχοθεραπείας, να αναφερθούν στις απόψεις τους ως προς την ομοφυλοφιλία ή ακόμα και να συζητήσουν τον δικό τους σεξουαλικό προσανατολισμό (καίτοι συνήθως αυτός είναι πιο εύκολα παραδεκτός ή διαπραγματεύσιμος, αν είναι ετεροφυλοφιλος). Η αυτοαποκάλυψη δεν συστήνεται ως στάση μεν, αλλά ο ιδιαίτερος φόβος έναντι αυτής ταυτόχρονα εγείρει πολλά ερωτήματα σε σχέση με την αγωνία μας να μη μας απαιτηθεί ένα coming out ως προς ό,τι θα προτιμούσαμε να μείνει κρυφό. Η αγωνία αυτή πολλές φορές δεν αφορά το τι θα ωφελούσε τον αναλυόμενο, κάτι το οποίο είναι αποκλειστικά ευθύνη μας, αλλά το σε ποιον βαθμό θα είμαστε ευάλωτοι/-ες ενώπιόν του. Μια στάση ουδετερότητας καταποντίζει εκ νέου το υποκείμενο στη φαντασιακή αφομοίωσή του από το ίδιο (κοινωνία, κοινότητα, προσωπικές απόψεις του θεραπευτή κ.ά.), ενώ στόχος της ψυχοθεραπείας είναι να αναδειχθεί η μοναδικότητα της εμπειρίας και της επιθυμίας του, καθώς και η ανάληψη της ευθύνης τους. Αυτό ενέχει τη δυσκολία να μην υποπέσει κανείς σε μια συμπαιγνία συμβουλών, ενίσχυσης, καθοδήγησης και διδασκαλίας με τον θεραπευόμενο, καθώς κάτι τέτοιο θα τον δέσμευε εκ νέου στην υποταγή σε ένα ιδεώδες, εν προκειμένω το δικό μας. Συχνά οι αναλυόμενοι θα αισθανθούν ότι η θεραπεία είναι το πρώτο και το μόνο μέρος όπου υπήρχε αποδοχή γι' αυτούς. Αυτό θα τους οδηγήσει να προσπαθήσουν με κάθε τρόπο να μας ικανοποιήσουν, υποτασσόμενοι, αποπλανώντας μας ή ταυτιζόμενοι, προκειμένου να συνεχίσουν να είναι αποδεκτοί αλλά και επαναλαμβάνοντας ενδεχομένως κάτι από την αποπλάνηση που έζησαν και οι ίδιοι (Frommer, 2002). Σκοπός είναι μέσα από τη στάση και τις παρεμβάσεις μας να επιτρέψουμε στο υποκείμενο να διαφύγει από τη θέση του προβληματικού/αρρώστου και να αναστοχαστεί τη θέση του μέσα στην ιστορία του, ανεξαρτη-

τοποιοούμενο από τη συχνότατη ερωτικοποιημένη και εξιδανικευτική μεταβίβαση (Sherman, 2002a). Σε συνέχεια αυτής της εξιδανίκευσης, ακολουθεί φθόνος (Klein, 1957), έναντι του οποίου θα χρειαστεί εκ μέρους μας να επιτρέψουμε να εισαχθούν στη θεραπεία αυτές οι εξαιρετικά επιθετικές πλευρές του αναλύοντος, οι οποίες έμεναν εκτός θεραπείας, εντός της «ντουλάπας» και αυτές, προκειμένου να αποφύγουν να μας μολύνουν από τη «βρομιά» που φέρουν, να μη γίνει εκ νέου μετάδοση του «ιού». Επιβιώνοντας οι ίδιοι/-ες από την κομβική στιγμή κατά την οποία η επιθετικότητα και οι καταστροφικές πλευρές του βιώματος θα εισαχθούν στη θεραπεία, δημιουργούμε έναν μεταβατικό χώρο (Winnicott, 1979/1971), ο οποίος άλλωστε είναι προϋπόθεση συμβολοποίησης και ανάδυσης της επιθυμίας. Στο σημείο αυτό συχνά αρχίζει να γίνεται αντιληπτό ότι ο ψευδής εαυτός δεν είναι ψεύτικος, αλλά μια πλευρά του από την οποία το υποκείμενο είναι αποξενωμένο, οπότε μπορεί να ανακτηθεί με νέους όρους ώστε να καταστεί δυνατή η αξιοποίηση όλων αυτών των δημιουργικών πλευρών που είχαν τεθεί στην υπηρεσία του Άλλου προκειμένου να τον κρατήσουν ικανοποιημένο, σε απόσταση και υπό έλεγχο. Η υποκειμενικότητα δεν συγκροτείται από την ταύτιση με τις γονεϊκές imago αλλά εκπροσωπείται από αυτές (Lacan, 2015/2005), και κατά συνέπεια μέσα από την επεξεργασία των ταυτίσεων, το υποκείμενο απελευθερώνει κάτι από το κεφάλαιο της απόλαυσής του από τον Άλλο προκειμένου να τοποθετηθεί εκ νέου σε αυτή. Υπό τους όρους αυτούς, στόχος δεν είναι η κατασίγαση της οδύνης ή η προσφορά ενός χώρου προσαρμοσμένου σε συγκεκριμένους θεραπευτικούς στόχους προς ευχαρίστηση των δύο πλευρών της θεραπευτικής σχέσης, όσο η αναγνώριση ότι για κάποιες υποκειμενικότητες ο τόπος και ο χρόνος είναι αφιλόξενοι κι εμείς καλούμαστε να προσφέρουμε την ανάδυση της προοπτικής μιας μελλοντικότητας για το υποκείμενο (González, 2013· Saketopoulou, 2011a), το οποίο μπορεί να κάνει και επιλογές, τις οποίες εμείς προσωπικά μπορεί και να μην κάνουμε. Μια επιτυχημένη θεραπεία, όπως περιγράφει ο Λακάν (Lacan, 2006/1966), είναι αυτή της οποίας το τέλος και τον στόχο δεν γνωρίζουμε και δεν προδικάζουμε. Γίνεται κατά συνέπεια σαφές ότι σε μια τέτοια πορεία ερχόμαστε αντιμέτωποι/-ες με ό,τι είναι αδιαμορφωμένο εντός μας και δη υπό το κράτος έντονης ερωτικής ή και επιθετικής μεταβίβασης, η οποία εγείρει στην αντιμεταβίβασή μας αντιδράσεις (Sherman, 2002a, 2002b) από όλα τα τυφλά σημεία της δικής μας συνάντησης με τη βία της σεξουαλικότητας, τα τραύματά μας και την επιθυμία μας να αγαπηθούμε. Κατά μία έννοια, αυτό είναι το κέρδος και για εμάς τους

ίδιους, να αναδιαπραγματευόμαστε τη δική μας θέση σε σχέση με την Άλλη απόλαυση, και το οφείλουμε στους ανθρώπους που μας εμπιστεύονται την ιστορία τους, τους οποίους θα πρέπει να ευγνωμονούμε γι' αυτό.⁹

Αντί epilόγου

Όπου μας έφτασαν από τις απαρχές της ψυχανάλυσης οι έρευνές μας, ένας ποιητής ήταν ήδη εκεί. Κατά συνέπεια, επιλέγω να κλείσω με τα λόγια ενός ποιητή, του Γιάννη Ρίτσου και το ποίημα «Ορέστης».

*Ανέτοιμος, ναι – δεν το μπορώ· μου λείπει η αναλογία
εκείνη η απαραίτητη με το τοπίο, την ώρα, με τα πράγματα
και με τα γεγονότα· –όχι λιγοψυχία,– ανέτοιμος
μπροστά στο κατώφλι της πράξης, ολότελα ξένος
μπροστά στον προορισμό πού οι άλλοι μου έταξαν. Πώς γίνεται
οι άλλοι να ορίζουν λίγο λίγο τη μοίρα μας, να μας την επιβάλλουν
κι εμείς να το δεχόμαστε; Πώς γίνεται μ' ελάχιστα νήματα
κάποιων δικών μας στιγμών να μας υφαίνουν
ολόκληρο το χρόνο μας, τραχύ και σκοτεινόν, ριγμένον
σαν καλύπτρα απ' το κεφάλι ως τα πόδια μας, σκεπάζοντας
ολόκληρο το πρόσωπό μας και τα χέρια μας, όπου αποθέσανε
ένα άγνωστο μαχαίρι –ολότελα άγνωστο– και να φωτίζει
με τη σκληρή του λάμψη ένα τοπίο, όχι δικό μας,–
αυτό το γνωρίζω: όχι δικό μας. Και πώς γίνεται*

*να το αποδέχεται ή δική μας μοίρα, ν' αποσύρεται
και να κοιτάει σαν ξένη εμάς τους ίδιους και την ξένη μοίρα μας,
μουγκή, αυστηρή, παραιτημένη, αμέτοχη,
ούτε με το ύφος καν μιας μεγαλοψυχίας ή στωικότητας,
χωρίς τουλάχιστο να εξαφανίζεται, χωρίς να πεθαίνει,
να μείνουμε έρμαιο έστω μιας αλλότριας μοίρας,
αλλά μιας μόνον – όχι δίβουλοι και μοιρασμένοι. Νά την, που μένει
εκεί, σαν νυσταγμένη· – το 'να της μάτι κλειστό και τ' άλλο
διεσταλμένο,*

9. Στο σημείο αυτό ευχαριστώ και άμεσα τον Αχιλλέα, τον Αίμονα και τον Αντίνοο που μου εμπιστεύτηκαν τις ιστορίες τους στο πλαίσιο της συνεργασίας μας, αλλά και μου επέτρεψαν να χρησιμοποιήσω στο κεφάλαιο αυτό παραλλαγμένα αποσπάσματα της δουλειάς μας.

αφήνοντάς μας να τη βλέπουμε που μας παρατηρεί και διακρίνει
το αιώνιό μας ταλάντευμα, χωρίς επιδοκιμασία ή αποδοκιμασία.

.....
Όμως, πίσω απ' τα τόσα στρώματα της ταραχής και του φόβου,
μαντεύω

ν' απλώνεται η απέραντη σιγή, – μια δικαιοσύνη,
μια ισορροπία αυθύπαρκτη που μας περιλαμβάνει
στην τάξη των σπόρων και των άστρων...

Ενδεικτική βιβλιογραφία και πηγές για περαιτέρω μελέτη

- Anzieu, D. (2003). *Το Εγώ-δέρμα* (μτφρ. Δ. Τσαρμακλή). Αθήνα: Καστανιώτης (πρωτότυπη έκδοση 1997).
- Assoun, P.-L. (2008). *Ο Φρόνυτ και η Γυναίκα* (μτφρ. Δ. Σαραφείδου). Αθήνα: Ροές (πρωτότυπη έκδοση 1993).
- Assoun, P.-L. (2010). *Ο Φρόνυτ και οι κοινωνικές επιστήμες* (επιμ. Ν. Παπαχριστόπουλος). Πάτρα: Opportuna (πρωτότυπη έκδοση 1996).
- Aulagnier, P. (2001). *Η βία της ερμηνείας. Από το εικονόγραμμα στο εκφερόμενο* (επιμ. Γ. Στεφανάτος). Αθήνα: Εστία (πρωτότυπη έκδοση 1975).
- Blechner, M. (2002). Intimacy, pleasure, risk and safety: discussion of Chevront's "High-risk sexual behavior in the treatment of HIV-negative patients. *Journal of Gay and Lesbian Psychotherapy*, 6(3), 27-33.
- Blechner, M. (2009). *Sex changes: Transformations in society and psychoanalysis*. New York: Routledge.
- Blechner, M. (2017). Understanding homophobia. In N. Giffney & E. Watson (Eds), *Clinical encounters in sexuality; Psychoanalytic practice & queer theory* (pp. 411-417). Punctum Books.
- Bronstein, C. (2010). Psychosomatics: the role of unconscious phantasy. In M. Aisenstein & E. Rappaport de Aisemberg (Eds), *Psychosomatics today: A psychoanalytic perspective* (pp. 63-76). International Psychoanalytic Association.
- Brousse, M.-H. (2006). Κοινή αγορά και διακρίσεις. Προς μια καινούρια ψυχαναλυτική κλινική. Στο Ν. Παπαχριστόπουλος (επιμ. εκδ.), *Ψυχανάλυση και κοινωνικά συμπτώματα* (σσ. 73-100). Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Butler, J. (2009). *Οι ψυχικές καταστάσεις της εξουσίας* (μτφρ. Τ. Μπέτζελος). Αθήνα: Πλέθρον (πρωτότυπη έκδοση 1997).
- Corbett, A. (2018). *Psychotherapy with male survivors of sexual abuse. The invisible men*. New York: Routledge.
- Corbett, K. (2017). The transforming nexus: psychoanalysis, social theory and queer childhood. In N. Giffney & E. Watson (Eds), *Clinical en-*

- counters in sexuality; *Psychoanalytic practice & queer theory* (pp. 313-328). Punctum Books.
- Dean, T. (2000). *Beyond sexuality*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dean, T. (2001). Homosexuality and the problem of Otherness. In T. Dean & C. Lane (Eds), *Homosexuality and psychoanalysis* (pp. 120-143). USA: University of Chicago Press.
- Dean, T. (2003). Lacan and queer theory. In J.-M. Rabaté (Ed.), *The Cambridge Companion to Lacan* (pp. 167-172). New York: Grune and Stratton.
- Dean, T., & Lane C. (2001). Homosexuality and psychoanalysis: An introduction. In T. Dean & C. Lane (Eds), *Homosexuality and psychoanalysis* (pp. 4-42). USA: University of Chicago Press.
- Derrida, J. (2008). *Ψυχικές καταστάσεις της ψυχανάλυσης* (μτφρ. Β. Μπισώρης). Αθήνα: Πατάκης (πρωτότυπη έκδοση 2000).
- Dimen, M. (2001). Perversion is us. *Psychoanalytic Dialogues*, 11(6), 825-860.
- Dollimore, J. (2001). Sexual disgust. In T. Dean & C. Lane (Eds), *Homosexuality and psychoanalysis* (pp. 367-386). USA: University of Chicago Press.
- Dyess, C., & Dean, T. (2000). Gender. The impossibility of meaning. *Psychoanalytic Dialogues*, 10(5), 735-756.
- Freud, S. (1905). Three essays on the theory of sexuality. In *Standard Edition of the Complete Psychological Works Of Sigmund Freud* (Vol. X, pp. 1-149). London: Hogarth Press.
- Freud, S. (1909). Analysis of a phobia of a five-year-old boy. In *Standard Edition of the Complete Psychological Works Of Sigmund Freud* (Vol. X, pp. 150-287). London: Hogarth Press.
- Freud, S. (1915). Instincts and their vicissitudes. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 14, pp. 109-140). London: Hogarth Press.
- Freud, S. (1917). Mourning and Melancholia. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 7). London: Hogarth Press.
- Freud, S. (2011). Η παιδική γενετήσια οργάνωση (1923). *Fort-Da*, 1, 9-12.
- Foucault, M. (1999). *Οι μη κανονικοί* (μτφρ. Τ. Μπέτζελος). Αθήνα: Πλέθρον (πρωτότυπη έκδοση 1999).
- Foucault, M. (2011). *Η ιστορία της σεξουαλικότητας: Η βούληση για γνώση* (μτφρ. Τ. Μπέτζελος). Αθήνα: Πλέθρον (πρωτότυπη έκδοση 1976).
- Friedman, R. C., & Downey, J. I. (2002). *Sexual orientation and psychoanalysis. Sexual science and clinical practice*. New York: Columbia University Press.
- Frommer, M. S. (1994). Homosexuality and psychoanalysis; technical considerations revisited. *Psychoanalytic Dialogues*, 4(2), 215-233.
- Frommer, M. S. (2002). Listening to the erotic. Commentary on the paper by Eric Sherman. *Psychoanalytic Dialogues*, 14(4), 675-686.

- Godelier, M. (2012). Η σεξουαλικότητα είναι πάντοτε κάτι άλλο από αυτό που είναι. Στο Ν. Παπαχριστόπουλος & Κ. Σαμαρτζή (επιμ. έκδ.), *Οικογένεια και νέες μορφές γονεϊκότητας* (σσ. 43-56). Πάτρα: Opportuna.
- González, F. (2013). Another Eden: proto-gay desire and social precocity. *Studies in Gender and Sexuality*, 14(2), 112-121.
- González, F. (2016). On the relation ton non-relationality. *Psychoanalytic Dialogues*, 26, 522-531.
- Green, A. (2002). *Η ιδιωτική τρέλα* (επιμ. Κ. Συνοδινού & Σ. Μυτροσύλλης). Αθήνα: Καστανιώτης (πρωτότυπη έκδοση 1990).
- Harris, A. (1997). Beyond/outside gender dichotomies - introduction new forms of constructing subjectivity and difference. *Psychoanalytic Dialogues*, 7(3), 363-366.
- Κανελλοπούλου, Λ. (2000). *Ψυχαναλυτική θεώρηση του πόνου*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Klein, M. (1946). Notes on some schizoid mechanisms. In M. Klein (Ed.), *Envy and Gratitude and other works* (pp. 1-24). London: Vintage.
- Klein, M. (1957). Envy and gratitude. In M. Klein (Ed.), *Envy and Gratitude and other works* (pp. 176-235). London: Vintage.
- Lacan, J. (2006). *Écrits* (trans. B. Fink). London: Norton (prototype edition 1966).
- Lacan, J. (2009). *Η διδασκαλία μου* (μτφρ. Ν. Λινάρδου-Μπλανσέ & Ρ. Μπλανσέ). Αθήνα: Εκκρεμές (πρωτότυπη έκδοση 2005).
- Lacan, J. (2011). *Encore\Ακόμη* (μτφρ. Β. Σκολίδη). Αθήνα: Ψυχογιός (πρωτότυπη έκδοση 1975).
- Lacan, J. (2011). *Ο θρίαμβος της θρησκείας & Λόγος προς τους καθολικούς* (μτφρ. Ν. Λινάρδου-Μπλανσέ, Ν. Κατσόγιαννη & Κ. Σαμαρτζή). Αθήνα: Εκκρεμές (πρωτότυπη έκδοση 2005).
- Lacan, J. (2011). Σημείωμα για το παιδί. *Fort-Da*, 1, 13-14.
- Lacan, J. (2014). *Σεμινάριο Δέκατο Έβδομο: Το αντίστροφο της Ψυχανάλυσης* (μτφρ. Ν. Περγέτη, Ν. Κατσόγιαννη, Φ. Σιάτιστας, Δ. Βεργέτης). Αθήνα: Ψυχογιός (1991).
- Lacan, J. (2015). *Ο ατομικός μύθος του νευρωτικού* (μτφρ. Ν. Λινάρδου-Μπλανσέ). Αθήνα: Εκκρεμές (πρωτότυπη έκδοση 2007).
- Lacan, J. (2015). *Μιλώ στους τοίχους* (μτφρ. Ν. Λινάρδου-Μπλανσέ). Αθήνα: Εκκρεμές (πρωτότυπη έκδοση 2005).
- Laplanche, J. (1997). The theory of seduction and the problem of the Other. *International Journal of Psychoanalysis*, 78, 653-666.
- Leader, D. (2005). *Η κλοπή της Μόνα Λίζα. Εικόνες-σύμβολα της ανθρώπινης επιθυμίας* (μτφρ. Μ. Σπηλιοπούλου). Αθήνα: Κέδρος (πρωτότυπη έκδοση 2002).
- Leclaire, S. (2006). *Ψυχαναλύειν/Σκοτώνουν ένα παιδί* (μτφρ. Ι. Παπαγιάννη). Αθήνα: Εξάντας (πρωτότυπη έκδοση 1975).
- Malichin, K. (2010). The jouissance of the soma and the subjective metaphor

- in the contemporary social link: three cases of auto-immune and idiopathic disease. *Research in Psychoanalysis*, 2(10), 305-310.
- Manolopoulos, S. (2006). Early traumas in psychosomatic patients: Splitting and integration. *International Congress Series*, 1286, 81-86.
- McDougall, J. (1978). *Plea for a measure in abnormality*. New York: Brunel/Mazel.
- McDougall, J. (2001). *Τα χίλια και ένα πρόσωπα του έρωτα* (μτφρ. Δ. Τσαρμακλή). Αθήνα: Νεφέλη (πρωτότυπη έκδοση 1996).
- Millot, C. (2001). The eroticism of desolation. In T. Dean & C. Lane (Eds), *Homosexuality and psychoanalysis* (pp. 210-231). USA: University of Chicago Press.
- Mintchev, N. (2018). Object-relations and cultural narratives in the analysis of racism: theorizing subjectivity after Klein and Lacan. *Psychoanalytic Dialogues*, 28, 234-249.
- Nasio, J.-D. (2016). *Διδασκαλία επτά βασικών εννοιών της ψυχανάλυσης* (μτφρ. Β.-Α. Κανελλοπούλου). Αθήνα: Πατάκης (πρωτότυπη έκδοση 1992).
- Nasio, J.-D. (2016). *Πέντε παραδόσεις πάνω στη θεωρία του Jacques Lacan* (επιμ. Β.-Α. Κανελλοπούλου). Αθήνα: Πατάκης (πρωτότυπη έκδοση 1992).
- Νικολαΐδης, Ν. (2005). *Γλώσσα, ενόρμηση, συμβολισμός*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Παπαδοπετράκης, Γ., & Πούλιος Α. (2019). Το HIV/AIDS και η μετάδοση του στίγματος. Εφημ. Εφημερίδα των Συντακτών (Αθήνα), ένθετο *Αόρατη Ιστορία. Διαδρομές, Βιώματα και Πολιτικές των ΛΟΑΤΚΙ+ στην Ελλάδα* (επιμ. έκδ. Δ. Αγγελίδης, Ν. Παπαθανασίου & Ε.-Ο. Χρηστίδη). 8-9/6/2019, σσ. 32-33.
- Parker, I. (2017). Queer directions from Lacan. In N. Giffney & E. Watson (Eds), *Clinical encounters in sexuality; Psychoanalytic practice & queer theory* (pp. 235-244). Punctum Books.
- Poulios, A. (2014). La rencontre avec l'irréalisable de la relation sexuelle à l'adolescence: une clinique au-delà de la perversion et de l'état-limite. Colloque International, *Le Corps a l'adolescence*. Organisé par le Collège International de l'Adolescence, l'Université Nationale et Kapodistrienne d'Athènes et le Groupe d'étude psychanalytique de l'adolescence ENIVOS, 9 et 10 Mai, Université Nationale et Kapodistrienne d'Athènes Amphithéâtre Alkis Argyriadis Propylées, Athènes.
- Πούλιος, Α. (2015). Από τη βία της σεξουαλικότητας στη σεξουαλικότητα της βίας: η κλινική της σεξουαλικότητας εντός του λόγου του Καπιταλιστή. *Σύναψις*, 39(2), 55-58.
- Πούλιος, Α. (2018α). Υστορίες οροθετικότητας: το σώμα ως φραγμός στην εισβολή του σύγχρονου κοινωνικού Άλλου. Στο Α. Κανελλοπούλου (Επιμ.), *Η υποκειμενικότητα σε δοκιμασία στο σύγχρονο κοινωνικό δεσμό* (σσ. 104-128). Αθήνα: Πεδίο.
- Πούλιος, Α. (2018β). Υγειονομική βόμβα στην Kultur: το ασυνείδητο που

- μιλά από το πεζοδρόμιο. Στο Α. Κανελλοπούλου (Επιμ.), *Η υποκειμενικότητα σε δοκιμασία στο σύγχρονο κοινωνικό δεσμό* (σσ. 171-205). Αθήνα: Πεδίο.
- Press, J. (2016). Metapsychological and clinical issues in psychosomatics research. *International Journal of Psychoanalysis*, 97, 89-113.
- Rapport de Aisemberg, E. (2010). Psychosomatic conditions in contemporary psychoanalysis. In M. Aisenstein & E. Rappaport de Aisemberg (Eds), *Psychosomatics today: A psychoanalytic perspective* (pp. 111-130). International Psychoanalytic Association.
- Robinson, P. (2001). Freud and homosexuality. In T. Dean & C. Lane (Eds), *Homosexuality and psychoanalysis* (pp. 91-97). USA: University of Chicago Press.
- Ryan, J. (2001). Can psychoanalysis understand homophobia? In T. Dean & C. Lane (Eds), *Homosexuality and psychoanalysis* (pp. 307-321). USA: University of Chicago Press.
- Saketopoulou, A. (2011a). Queer children, new objects; the place of futurity in Loewald's thinking. *DIVISION/Review*, 1, 38-39.
- Saketopoulou, A. (2011b). Minding the gap: intersections between gender, race and class in work with gender variant children. *Psychoanalytic Dialogues*, 21(2), 192-209.
- Saketopoulou, A. (2014). To suffer pleasure: The shattering of the ego as the psychic labor of perverse sexuality. *Studies in Gender and Sexuality*, 15(4), 254-268.
- Saketopoulou, A. (2019). The draw to Overwhelm: Consent, risk and the retranslation of Enigma. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 67(1), 133-167.
- Sherman, E. (2002a). Homoerotic countertransference; the love that dare not speak its name? *Psychoanalytic Dialogues*, 12(4), 649-666.
- Sherman, E. (2002b). "Dirty", "clean" and in-between - rolling with uncertainty. *Psychoanalytic Dialogues*, 12(4), 687-691.
- Smadja, C. (2009). *Ψυχοσωματικά παράδοξα* (μτφρ. Σ. Λεωνίδη). Αθήνα: Μετά (πρωτότυπη έκδοση 2001).
- Soler, C. (2015). *Η κατάρα του φύλου* (μτφρ. Κ. Κουκουλάκη). Αθήνα: Πλέθρον.
- Strauss, M. (2011). Ο Λακάν και το σεξουαλικό ερώτημα. Στο Μ. Νικολαΐδου & Π. Σερέτης (επιμ. έκδ.), 2001, *ο Λακάν μέσα στον αιώνα* (σσ. 39-49). Αθήνα: Editions Synergie (πρωτότυπη έκδοση 2001).
- Watson, E. (2009). Queering psychoanalysis/Psychoanalysing queer. *Annual Review of Clinical Psychology*, 7, 114-139.
- Winnicott, D. (1979). *Το παιδί, το παιχνίδι και η πραγματικότητα* (μτφρ. Γ. Κωστόπουλος). Αθήνα: Καστανιώτης (πρωτότυπη έκδοση 1971).
- Winnicott, D. (1986). *Home is where we start from. Essays by a psychoanalyst*. Great Britain: Penguin Books.

- Winnicott, D. (1991). *Από την παιδιατρική στην ψυχανάλυση* (μτφρ. Θ. Χατζόπουλος). Αθήνα: Καστανιώτης (πρωτότυπη έκδοση 1958).
- Winnicott, D. (2003). *Διαδικασίες ωρίμανσης και διευκολυντικό περιβάλλον* (μτφρ. Θ. Χατζόπουλος). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Yanay, N., & Siles, E. (2009). Idealization, splitting and the challenge of homophobia. *Psychoanalytic Dialogues*, 19, 336-351.
- Yang, S. (2001). Speaking of the surface: the texts of kaposi's sarcoma. In T. Dean & C. Lane (Eds), *Homosexuality and psychoanalysis* (pp. 322-348). USA: University of Chicago Press.
- Zaltzman, N. (2019). *Η αναρχική ενόρμηση* (επιμ. Γ. Στεφανάτος). Αθήνα: Εστία (πρωτότυπη έκδοση 1979).
- Zeuthen, K., & Gammelgaard, J. (2017). Enigmatic sexuality. In N. Giffney & E. Watson (Eds), *Clinical encounters in sexuality; Psychoanalytic practice & queer theory* (pp. 301-312). Punctum Books.
- Zupančič, A. (2017). *What is sex?* USA: Massachusetts Institute of Technology.